

NAMAZ KILANIN ÖNÜNDEN ÇEŞİTLİ VARLIKLARIN GEÇMESİNE DAİR RİVÂYETLERİN SENED VE METİN YÖNÜNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Fatih Mehmet YILMAZ*

Öz

Namaz, Allah'a karşı yapılması gereken kulluk görevlerinin en önemlisi olup bütün peygamberlere farz kılınmıştır. Hz. Peygamber de bi`setin ilk yıllarından itibaren söz konusu ibâdeti îfa etmiş, böylesi mühim bir görevin tam ve şartlarına uygun bir şekilde yerine getirilebilmesi için pek çok kural vaz` etmiştir. Bu bağlamda bazı rivâyetlerde namaz kılarken sütre edinmeye dair teşvikler yer almış, namaz kılanın önünden geçilmemesine yönelik hatırlatmalarda bulunularak böylesi bir davranışın günah olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bazı haberlerde namaz kılanın önünden geçen çeşitli varlıkların namazı bozduğundan da bahsedilmiştir.

Bu makalede namaz kılanın önünden geçmekle namazı bozduğu ifade edilen çeşitli varlıklardan bahseden rivâyetler Kütüb-i sitte çerçevesinde ele alınmış, söz konusu hadislerin sened ve metin tahlilleri yapılarak sıhhat değerlendirmelerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Namaz, Huşû, Kadın, Köpek, Eşek.

EVALUATION OF NARRATIONS ABOUT THE SOME LIVING BEING PASSING BY THE FRONT OF THE PRAYER TAKER IN TERMS OF ISNAD AND TEXT

Abstract

Prayer is the most important duty of servitude to be done to Allah, and all the prophets are obliged to do so. The Prophet has also prayed since the first years of his duty. And He has set many rules in order to fulfill such an important task. In this context, it was encouraged to put a "sütre" on the front of the person who prayed in some narratives. Likewise, it is emphasized that the person who is praying is not passed in front and that such behavior is a sin. In addition, some reports indicate that various living beings passing in front of the prayer taker have invalidated prayer.

Makale Gönderim Tarihi:28.10.2018. Kabul Tarihi: 19.12.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.475508

* Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, fatihmehmetyilmaz@hitit.edu.tr, ORCID ID: 0000- 0002-5416-3986

In this article, the narrations in question are dealt with in the context of “Kütüb-i Sitte” and these hadiths were analyzed in terms of isnad and text and accuracy evaluations were given.

Keywords: Prayer, Awe, Women, Dog, Donkey.

GİRİŞ

İtaat etmek, tevâzu göstermek, boyun eğmek¹ anlamlarına gelen ibâdet kavramı, kulun yaradanına karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Resûlü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda dua, ibâdet, rahmet, rükû, sücûd, istiğfâr² ve yahûdilerin ibâdetgâhı/havra³ gibi farklı manalarda kullanılan salât/namaz kavramı, tekbir ile başlayıp selamla son bulan belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî bir ibâdetdir.⁴

İlk dönemlerde namazda konuşmak, selam verip almak, işaret etmek vb. şeyler yapılabilirken⁵ sonraları söz konusu eylemler yasaklanmış⁶ ve bir dizi prensip vaz` edilmiştir.⁷ Netice itibariyle şart ve rükünlerine uygun olarak kılınan namaz sahîh, bunlardan herhangi biri eksik veya uygun olarak başlandığı halde namaza aykırı bazı davranışlar sebebiyle bozulan namaz ise fâsid veya bâtil şeklinde isimlendirilmiştir.⁸ Bu bağlamda namazı bozan haller arasında; kıbleden dönmek,⁹ hataen veya sehven de olsa konuşmak,¹⁰ abdestin bozulması,¹¹ unutarak ve yanılarak yiyip-içmek,¹² amel-i kesir,¹³ özürsüz olarak öksürmek,¹⁴ selam verip

¹ Bk. Ebü'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, Dâru Sâdr, Beyrut ts., III/ 272-273.

² İbn Manzûr, a.g.e., XIV/464.

³ İbrâhîm Mustafa vd., *Mecmeu'l-lüğa el-arabiyye el-mu`cemü'l-vasît*, Mektebetü'ş-Şurûku'd-Düveliyye, Mısır 2004/1425, s. 522.

⁴ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Namaz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, s. 350.

⁵ Bk. Ebü Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Cu`fi el-Buhârî, *el-Câmiu'l-müsne'di's-sahîhi'l-muhtasar min umûri resûlillâhi ve sünenihi ve eyyâmihî*, thk. Muhammed Zühêyr, Dâru Tavkî'n-Necât, y.y. 1422, Edeb, 27, el-Amelü fi's-Salât, 2, 15; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arâbî, Beyrut ts., Mesâcid, 34; Ebü Abdullâh Muhammed b. Zeyd el-Kazvîni, *Sünen-i ibn mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire ts., İkâmetü's-Salât, 58; Ebü Dâvûd Süleymân b. Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 2004/1425, Salât, 128; Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî en-Nesâî, *el-Müctebâ*, thk. Abdülfettâh Ebü Gudde, Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Haleb ts., Salât, 20.

⁶ Bk. el-Bakara, 2/238; Buhârî, Tefsîr (2), 42; Müslim, Mesâcid, 33, 35.

⁷ Bk. Buhârî, Ezân, 48, 71, el-Amelü fi's-Salât, 3, 5, 16, Cenâiz, 9; Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1397/1977, Salât, 279; Nesâî, İmâmet, 7, 62.

⁸ Bk. Yaşaroğlu, “Namaz”, DİA, XXXII, s. 355.

⁹ Ebü Bekr b. Mes`ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi` fi tertibi'ş-şerâi`*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406, I/223.

¹⁰ Abdurrahman b. Muhammed b. Süleymân el-Kelibûlî, *Mecmeu'l-enhür fi şerhi mülteka'l-ebhur*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1989/1419, I/177.

¹¹ Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî, *Nûru'l-izâh ve necâtü'l-ervâh fi'l-fikhi'l-hanefî*, thk. Muhammed Üneys Mehrât, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1434/2013, s. 69.

¹² Kâsânî, a.g.e., I/242.

¹³ Kelibûlî, a.g.e., I/181.

almak¹⁵ ve namaz kılan kimsenin önünden kadın, köpek ve eşeğin geçmesi¹⁶ sayılmıştır.

Biz de bu araştırmamızda namaz kılanın önünden geçen bazı canlıların namazı bozacağına dair hadisleri ve Tebük mevkiinde bir sütreye karşı namaz kılan Hz. Peygamber'in önünden geçen ve bu sebeple de kötürüm kaldığı ifade edilen şahıs ile ilgili rivâyetleri Kütüb-i sitte çerçevesinde sened ve metin açısından ele alıp inceleyeceğiz.

I. Namaz Kılanın Önünden Geçen Çeşitli Varlıkların Namazı Bozduğuna Dair Rivâyetlerin Sened Açısından İncelenmesi

Hadis, sened ve metinden oluşan bir bütündür. Dolayısıyla bir hadis hakkında sahîh hükmü verilebilmesi için öncelikli olarak senedinin muttasıl, râvilerinin de adâlet ve zabt vasıflarını haiz olmaları gerekir.¹⁷ Zira herhangi bir haberin doğruluğu, haber metninden önce o haberi nakleden kaynağın güvenilirliğine bağlıdır.¹⁸

Bu giriş cümlelerinden sonra konumuzla ilgili rivâyetleri sened açısından değerlendirebiliriz.

1. Ebû Zer (ö. 32/653) Rivâyetleri:

Ebû Zer'den nakledilen hadis, Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin eserlerinde yer almaktadır. Söz konusu hadislerin bazı farklılıkları ile birlikte anlamı şöyledir:

“Erkeğin (namaz kılarken) önünde eğerin arka kemiği kadar bir nesne/sütreye bulunmazsa; kadın/bâliğa kadın, eşek ve siyah köpek namazımı bozar. (Abdullah b. es-Sâmit dedi ki) ben: “Ey Ebû Zer! Siyah köpeğin kırmızı, sarı ve beyaz köpekten farkı nedir ki? Diye sordum. O da: “Ey kardeşim oğlu! Senin bana sorduğunu ben de Resûlullah'a sordum da o: “Siyah köpek şeytandır” buyurdu, demiştir.¹⁹

Ebû Zer'den rivâyet olunan hadislerin isnad şemasını şu şekilde gösterebiliriz:

¹⁴ Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, thk. Sâid Bekdâş, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2011/1432, s. 172.

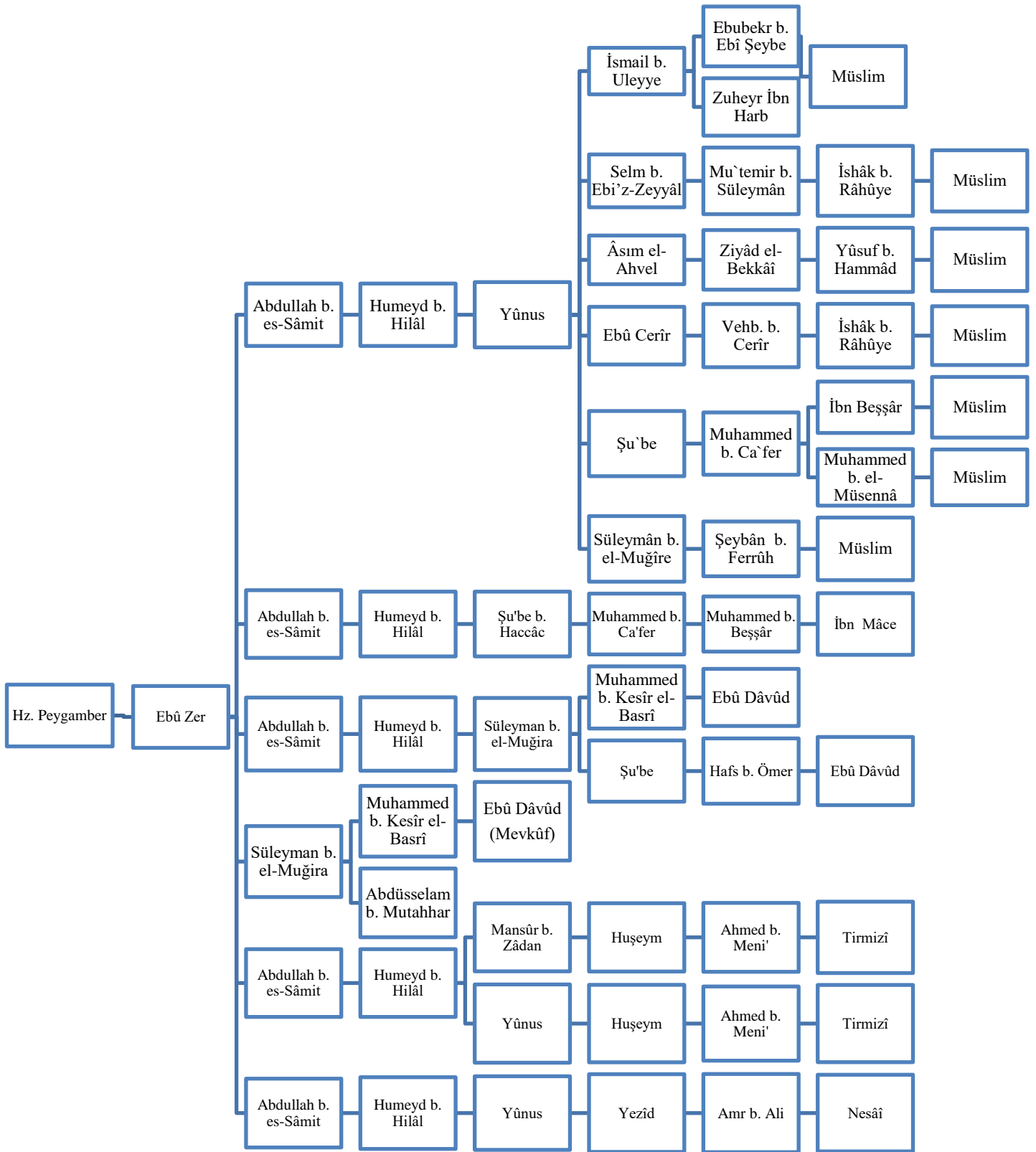
¹⁵ Nesefî, a.g.e., s. 172.

¹⁶ Heyet, *Kitâbü'l-fikhi'l-müeyesser fi davi'l-kitâb ve's-sünne*, y.y. 1424, s. 57.

¹⁷ Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis bi şerhi elfiyeti'l-hadis*, thk. Ali Hüseyin Ali, el-Mektebetü's-Sünne, Kâhire 2003/1424, I/28.

¹⁸ Halil İbrahim Kutlay, *Hadiste Sened Tenkidi*, Elif Yayınları, İstanbul 2015, s. 23.

¹⁹ Müslim, Salât, 265; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 38; Ebû Dâvûd, Salât, 109; Tirmizî, Salât, 253; Nesâî, Salât, 7.

1.1. Müslim (ö. 261/875) Rivâyetleri

Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh*'inde araştırma konumuzla ilgili iki ayrı rivâyet bulunmaktadır. Bunlar, bâbın başındaki temel hadis/usûl niteliği taşıyan haber ile beş ayrı tarik ve aynı lafızlarla nakledilmiş mütâbî nitelikli rivâyetlerdir. Biz, öncelikle temel hadisin daha sonra da mütâbî rivâyetlerin senetlerini tetkik edeceğiz.

1.1.1. Temel Hadis ve Sened Tenkîdi

Müslim'in temel/asıl hadis olarak naklettiği rivâyetlerin sened tenkîdleri şu şekildedir:

Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653)

İsmi, Cündüb b. Cünâde'dir. Bi'setten üç yıl öncesinden ibâdet etmeye başlamıştır.²⁰ Mekke'de İslâm'a giren dördüncü veya beşinci müslümandır. Müslüman olmasının akabinde kavminin bulunduğu bölgeye dönmüş ancak Ahzâb savaşıdan sonra Medîne'ye gelip Hz. Peygamber'in yanından ayrılmamıştır. Hz. Ebû Bekr'in (ö. 13/634) vefatından sonra da Şam'a gidip Hz. Osman'ın (ö. 35/656) hilafetine kadar orada yaşamıştır.²¹ Rebeze'de vefat etmiş ve cenaze namazını Kûfe'den dönen Abdullah b. Mes'ûd kıldırmıştır.²²

Abdullah b. es-Sâmit el-Gıfârî (ö. 71-80?/690-700?)

Ebû Zer el-Gıfârî'nin yeğenidir.²³ Ebû'n-Nadr künyesi ile bilinmekte olup sika bir râvidir.²⁴ Zehebî (ö. 748/1348), onu hadisleri i'tibar için alınan râviler hakkında kullanılan "sadûk" kavramı ile nitelemiştir.²⁵ Buna rağmen o, kendisiyle ihticac olunmayan²⁶ ve bir râvi hakkında cerh ifadesi olarak zikredilen²⁷ "leyse bi-hucce"²⁸ ve "lem yuhteccu bihi" sîgaları,²⁹ yine hem i'tibâr hem de râvinin zayıflığını belirtmek üzere telaffuz edilen³⁰ "yuktebü hadîsuh"³¹ kavramları ile de vasıflanmıştır. Bir râvi hakkında kullanıldığında onun mecrûh olduğunu beyan eden cerh sîgaları sebebiyle Buhârî (ö. 256/870),

²⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî, Dâru'l-Vatan, Riyâd ts., II/557.

²¹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992/1412, II/252.

²² İbn Abdülber, a.g.e., II/253.

²³ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1992/1413, XXXIII/293.

²⁴ Bk. Muhammed b. Sa'd b. Menî'el-Hâşimî el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997/1418, VII/159; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü's-sikât*, Dâiratü'l-Meârif el-Osmâniyye, Haydarâbâd 1973/1393, V/30.

²⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime fihî vehüve müvessak*, thk. Muhammed Şekûr b. Mahmûd, Mektebetü'l-Menâr, Ürdün 1986/1406, s. 110; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâlfî nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts., II/447.

²⁶ Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992, s. 246.

²⁷ Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 161.

²⁸ Zehebî, a.g.e., II/447.

²⁹ Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, s. 110.

³⁰ Aydın, a.g.e., s. 332.

³¹ Zehebî, a.g.e., II/447.

Abdullah b. es-Sâmit'in hadislerini delil olarak kullanmamış,³² rivâyetlerine *el-Câmiu's-Sahîh*'inde ancak istişhâd amaçlı yer vermiştir.³³

Humeyd b. Hilâl b. Süveyd b. Hübeyra el-Adevî (ö. 165/781-82)

Basra'nın ileri gelen âlimlerindedir. İbn Maîn (ö. 233/848) ve Nesâî (ö. 303/915) tarafından sika olarak nitelenmiştir.³⁴ Ayrıca onun hakkında ta'dil amaçlı³⁵ "lâ be'sebih"sîgası da kullanılmıştır.³⁶ İbn Sîrîn'in (ö. 110/729), siyâsi işleri sebebiyle Humeyd'den razı olmadığı belirtilse de³⁷ hakkında konuşulanlar onun hadis sahasındaki konumuna olumsuz etki edecek nitelikte değerlendirilmemiştir.³⁸

Yûnus b. Ubeyd b. Dînâr el-Abdî el-Kaysî el-Basrî (ö. 139/756-57)

Ebû Abdullah künyesi ile tanınmaktadır. Hıfz, ilim ve sünnet konusunda döneminin ileri gelen âlimleri arasında yer alan Yûnus b. Ubeyd, hadis öğrenim-öğretim ve hadisleri muhafaza noktasında titiz bir âlim olarak tanınmaktadır.³⁹ Güvenilirliği konusunda âlimler ittifak halindedirler.⁴⁰

İsmâil b. İbrâhîm b. Miksem el-Esedî el-Basrî (ö. 193/809)

Yahya b. Maîn ve İbn Mehdî tarafından sika olarak nitelendirilen İbn Uleyye'yi, İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Sehâvî de (ö. 902/1497) "ileyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt" vasfı ile tanıtmışlardır.⁴¹ Şu'be b. Haccâc'ın "seyyidü'l-muhaddisîn" diye takdim ettiği İsmâil,⁴² nebîz içmesi sebebiyle eleştirilse de Zehebî, anlatılan bu olayın doğru olmadığı ve söz konusu hikâyeyi aktaranların hata yaptıklarını söylemiştir.⁴³

Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849)

el-Musanef adlı eseriyle bilinen İbn Ebî Şeybe hakkında mütkın sîgası kullanılmış ve güvenilir bir râvî olduğu vurgulanmıştır.⁴⁴ İclî, Ebû Zür'a (ö.

³² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II/447.

³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XV, s. 121.

³⁴ Bk. Ebû Abdullah İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Kitâbü't-târîhi'l-kebir*, Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd ts., II/346; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1953/1372, III/230-31; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-İclî, *Ma'rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-duafâi ve zikri mezâhibihim ve ahbârihim*, thk. Abdülâlim Abdülâzîm el-Bestevî, Mektebetü'd-Dâr, Medîne 1985/1405, I/325; Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Zikru esmâi't-tâbiîn ve men ba'dehüm mimmen sahat rivâyetühü ani's-sikâti inde'l-buhârî ve müslim*, thk. Bûrân ed-Dannâvî-Kemâl Yûsuf el-Hût, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrut 1985/1406, I/100; Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh limen harrece lehü el-buhârî fi'l-câmi's-sahîh*, thk. Ebû Lübâbe Hüseyin, Daru'l-Livâ, Riyâd 1986/1406, II/506; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982/1402, V/310.

³⁵ Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 159.

³⁶ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî (Udeyy) el-Cürcânî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed-Ali Muhammed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., III/81.

³⁷ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., III/230; İbn Adî, a.g.e., III/80.

³⁸ Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, 73.

³⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Mencüveyh, *Ricâli sahit-i müslim*, thk. Abdullah el-Leysî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1987/1407, II/367.

⁴⁰ Bk. Mizzî, a.g.e., XXXII/520; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, VI/288.

⁴¹ Bk. İbn Ebî Hâtim, a.g.e., II/153-154; Zehebî, a.g.e., IX/109, 114.

⁴² Zehebî, a.g.e., IX/109.

⁴³ Zehebî, a.g.e., IX/117.

⁴⁴ Bk. İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VIII/358.

264/878) ve Ebû Hâtim, İbn Ebî Şeybe'yi sika⁴⁵ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise sadûk şeklinde nitelemişlerdir.⁴⁶

Züheyr b. Harb b. Şeddâd el-Harşî en-Nesâî, (ö. 234/848-49)

Bağdat muhaddisi diye bilinen⁴⁷ ve Ebû Hayseme künyesi ile tanınan Züheyr b. Harb, sika bir râvi olarak tanıtılmış, sadûk,⁴⁸ "mütkın" ve "zâbıt" sîgalarıyla vasıflanmıştır.⁴⁹

Müslim, genel kural olarak eserinin her bâbında ilk olarak isnâdı en kuvvetli hadislere (usûl) yer vermesine rağmen⁵⁰ inceleme konumuz olan rivâyetin isnâd zincirinde hakkında cerh sîgaları zikredilen Abdullah b. es-Sâmit bulunmaktadır. Buhârî de mezkûr râviden hadis rivâyet etmemiştir. Dolayısıyla söz konusu rivâyet, ilgili râvisi sebebiyle zayıf olarak değerlendirilir ve ahkâm konusunda delil olarak kullanılamaz.

1.1.2. Mütâbî Nitelikli Rivâyetler

Müslim'in konuyla alakalı tahrîc ettiği beş ayrı rivâyet bulunmaktadır. Söz konusu hadislerin isnâd değerlendirmeleri şu şekildedir.

mütâbî rivâyetlerin isnâd tenkîdleri ise şöyledir:

1.1.2.1. 1. Mütâbî Nitelikli Rivâyet

Selm b. Ebi'z-Zeyyâl el-Basrî (ö. 131-140?/748-757?)

Tâbiûndan olan Selm,⁵¹ İbn Maîn, İbn Hibbân ve Zehebî tarafından sika râviler arasında zikredilmiş,⁵² Ahmed b. Hanbel ise onu "sika sika" ve sâlihu'l-hadîs tabirleri ile vasıflamıştır. Buna rağmen Mu'temir b. Süleymân⁵³ ve İbn Uleyye'den başkası ondan hadis rivâyetinde bulunmamıştır.⁵⁴

Mu'temir b. Süleymân et-Teymî (ö. 187/803)

Mu'temir, pek çok münekkit tarafından⁵⁵ sika olarak nitelenmiştir. Ancak Şurahbîl b. Sa'd ise onu hadis rivâyetinde kuvvetli olmayan râviler için kullanılan "leyse bi'l-kaviyy" sîgası ile değerlendirmiştir.⁵⁶

İshâk b. İbrâhîm b. Mahled Ebû Ya'kûb el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 238/853)

İbn Râhûye/Râheveyh diye de bilinir. Döneminin meşhur fıkıh ve hadis âlimi olarak tanınmaktadır. İbn Hibbân, onu sika râviler arasında zikretmiş,⁵⁷ Hatîb el-

⁴⁵ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, II/ 828; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XVI/39.

⁴⁶ Mizzî, a.g.e., XVI/39

⁴⁷ Ebû'l-Berekât Şerefüddîn el-Mübârek b. Ahmed b. el-Mübârek el-Erbilî, *Târîhu Erbil (Nebâhatü'l-beledi'l-hâmil bi-men veredehû mine'l-emâsil)*, thk. Sâmi es-Sakkâr, Dâru'r-Reşîd, Irak 1980, II/268.

⁴⁸ Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/253; Mizzî, a.g.e., IX/404-405.

⁴⁹ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VIII/256.

⁵⁰ Bk. Kutlay, *Hadiste Sened Tenkidi*, s. 72.

⁵¹ Dârekutnî, *Zikru esmâi't-tâbiîn ve men ba'dehüm*, II/107.

⁵² İbn Hibbân, a.g.e., VI/419; Mizzî, a.g.e., XI/220-21.

⁵³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehü rivâyetün fi'l-kütübi's-sitte*, Dâru'l-Kible, Cidde 1992/1413, I/450.

⁵⁴ Zehebî, a.g.e., I/450.

⁵⁵ Bk. İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II/286; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, II/763, VIII/402-403.

⁵⁶ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, VIII/479.

⁵⁷ İbn Hibbân, a.g.e., VIII/114-115.

Bağdâdî (ö. 463/1071) ise hadis, fıkıh, hıfz sıdk, vera` ve zühdü bünyesinde barındıran, hadis talebi için Irak, Hicâz, Şâm ve Yemen'e rihleler yapan birisi olarak tanıtılmıştır.⁵⁸ Pek çok münekkit tarafından ilmî otorite kabul edilmiştir.⁵⁹ İbn Mâce dışında Kütüb-i sitte musannifleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.⁶⁰

1.1.2.2. 2. Mütâbî Nitelikli Rivâyet

Âsım el-Ahvel (ö. 142/759)

Âsım el-Ahvel adâlet ve zabt sahibi/sebt⁶¹ sika⁶² bir râvi olarak tanıtılmış ancak Yahya el-Kattân (ö. 198/813), onu zayıf râviler arasında saymış ve hâfız olmadığını belirtmiş,⁶³ Ebû Hâtim de zayıf râviler için kullandığı⁶⁴ sâlihu'l-hadîs lafzıyla tanıtılmıştır.⁶⁵ Ahmed b. Hanbel ve başkaca münekkitler ise zabt kusurlarının olduğuna/leyyin dikkat çekmiştir.⁶⁶

Ziyâd el-Bekkâî (ö. 183/799)

Ziyâd, ta`dîl sîgası olarak kabul edilen “leyse bihî be`s” lafzı ile tanıtılmasına rağmen⁶⁷ Yahya b. Maîn ve Nesâî onun zayıf bir râvi olduğunu belirtmişlerdir.⁶⁸ Ebû Hâtim ise, Ziyâd'ın hadislerinin yazılabileceği ancak delil olarak kullanılmayacağı kanaatindedir.⁶⁹

Yûsuf b. Hammâd el-Ma`nî el-Basrî (ö. 245/859)

İbn Hibbân⁷⁰ ve Nesâî, Yûsuf b. Hammâd'ı sika olarak tanıtmışlardır.⁷¹

1.1.2.3. 3. Mütâbî Nitelikli Rivâyet

Cerîr b. Hâzim b. Zeyd b. Abdullah b. Şücâ` el-Ezdî (ö. 170/786)

Pek çok münekkit tarafından⁷² sika sîgası ile tanıtılmış; ancak İbn Maîn, Katâde'den yapmış olduğu rivâyetlerinde onun zayıf olduğunu belirtmiştir.⁷³ Ebû Hâtim ise ilgili râviyi sadûk ve “sâlih” sîgaları ile nitelemiş⁷⁴ ve ölümünden bir yıl önce ihtilâta uğradığını söylemiş, bu sebeple Cerîr'in rivâyet ehliyetini kaybettiği ve ihtilata uğradıktan sonra kendisinden hiçbir kimsenin hadis dinlemediği ifade edilmiştir.⁷⁵

⁵⁸ Ebû Gays Muhammed Hayrüdî ez-Ziriklî, *el-A`lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Milliyîn, Beyrut 2002, I/292.

⁵⁹ Bk. Bâcî, *et-Ta`dîl ve't-tecrîh*, I/372; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, II/373.

⁶⁰ Mizzî, a.g.e., II/376.

⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dîl*, VI/343; Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, VI/195.

⁶² İbn Sa`d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/231.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VI/343; Zehebî, a.g.e., VI/195.

⁶⁴ Bk. Mehmet Efeodioğlu, “Sâlih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2009, XXXVI, s. 32.

⁶⁵ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VI/344.

⁶⁶ Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, I/104.

⁶⁷ Mizzî, a.g.e., IX/487.

⁶⁸ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., III/538; İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, IV/137; Mizzî, a.g.e., IX/488.

⁶⁹ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., III/538; Mizzî, a.g.e., IX/488.

⁷⁰ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, IX/281.

⁷¹ Mizzî, a.g.e., XXXII/419; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, XI/410.

⁷² Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, VII/100; Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, I/144-45.

⁷³ Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, VII/100.

⁷⁴ Zehebî, a.g.e., VII/100.

⁷⁵ Mizzî, a.g.e., IV/529.

Vehb b. Cerîr b. Hâzim el-Ezdî el-Basrî (ö. 206/821)

Bazı münekkitler tarafından sika olarak nitelendirilmesine rağmen⁷⁶ Ebû Hâtim, onu rivâyeti delil olmayan⁷⁷ sadûk ve hadisleri terkedilmeyen zayıf râviler için zikrettiği⁷⁸ sâlihu'l-hadîs tabirleri ile vasıflamıştır.⁷⁹

1.1.2.4. 4. Mütâbî Nitelikli Rivâyet

Muhammed b. Ca`fer (ö. 193/809)

Gunder lakabı ile tanınan Muhammed, Şu`be'nin üvey oğludur.⁸⁰ Uzun bir süre Şu`be'den ayrılmamış, bu süre zarfında ondan başka hiç kimseden de hadis yazmamıştır. İbn Maîn, Gunder'in adâlet ve zabt sahibi güvenilir bir râvi olduğunu söylemiş,⁸¹ İbn Hibbân da hadis rivâyetindeki dikkatsizliği ve dalgınlığına rağmen *es-Sikât* adlı eserinde onun ismine yer vermiştir.⁸² Ebû Hâtim er-Râzî de (ö. 277/890) Gunder'in Şu`be dışındaki râvilerden naklettiği hadislerin i'tibâr için yazılabilecekleri ancak delil olamayacakları görüşündedir.⁸³

Muhammed b. el-Müsennâ el-Anezî el-Basrî (ö. 252/866)

Münekkitler tarafından sika,⁸⁴ sadûk, sâlihu'l-hadîs ve lâ be'se bih⁸⁵ sîgaları ile vasfedilmiştir.

Muhammed b. Beşşâr b. Osmân el-Abdî el-Basrî (ö. 252/866)

Bündâr lakabıyla tanınan Muhammed sika bir râvidir.⁸⁶ Nesâî, onun hakkında ta`dîl lafızlarından “sâlih” velâ be'se bih sîgalarını kullanmış,⁸⁷ Ebû Hâtim ise, rivâyetleri i'tibâr için yazılan râviler hakkında zikredilen sadûk lafzı ile nitelemiştir.⁸⁸ Ali el-Fellâs (ö. 249/864) dışında Bündâr'ın yalan söylediğini dile getiren olmamış,⁸⁹ gerekçesiz cerh makbul sayılmadığı için Fellâs'ın bu görüşüne itibar edilmemiştir.⁹⁰

1.1.2.5. 5. Mütâbî Nitelikli Rivâyet

Süleymân b. el-Muğîre el-Kaysî el-Basrî (ö. 165/781-82)

Süleymân hakkında güvenilir ve titiz bir râvi olduğunu vurgulamak üzere “sika sebt” sîgası kullanılmış, hâfiz ve sika bir râvi olduğu söylenmiştir.⁹¹

⁷⁶ İclî, *Ma`rifetü's-sikât*, II/344; İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, IX/228; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXXI/124.

⁷⁷ Bk. Yücel, “Sadûk”, DİA, XXXV, s. 431.

⁷⁸ Bk. Efendioğlu, “Sâlih”, DİA, XXXVI, s. 32.

⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dîl*, IX/28.

⁸⁰ İbn Mencüveyh, *Ricâlü sahîh-i müslim*, II/169; Mizzî, a.g.e., XXV/5.

⁸¹ Bk. Mizzî, a.g.e., XXV/7; Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, IX/ 99.

⁸² Mizzî, a.g.e., XXV/8.

⁸³ Zehebî, a.g.e., IX/100.

⁸⁴ İbn Hibbân, a.g.e., IX/111; Mizzî, a.g.e., XXVI/362; Zehebî, *el-Kâşif*, II/214.

⁸⁵ Mizzî, a.g.e., XXVI/363.

⁸⁶ Bk. Buhârî, *Kitâbü't-târîhi'l-kebir*, I/49; İclî, a.g.e., II/232.

⁸⁷ Mizzî, a.g.e., XXIV/517; Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, XII/147.

⁸⁸ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VII/214; Mizzî, a.g.e., XXIV/511.

⁸⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III/490.

⁹⁰ Mücteba Uğur, “Bündâr, Muhammed b. Beşşâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1992, VI, s. 489.

⁹¹ İclî, a.g.e., I/431; Ebû Abdullah Alâüddîn Moğultay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekcerî el-Hikrî, *İkmâlü tehzîbü'l-kemâl*, thk. Âdil b. Muhammed- Üsâme b. İbrâhîm, y.y. 2001/1422, VI/89;

Şeybân b. Ferrûh (ö. 236/850)

Şeybân, hâfız ve sika ve sadûk sîgalarıyla tanıtılmıştır.⁹² Ancak Ebû Hâtim tarafından kaderî düşüncelere sahip birisi olarak tanıtılmıştır⁹³

Konuyla ilgili temel hadis niteliğinde olan rivâyet, Abdullah b. es-Sâmit sebebiylezayıftır. Ayrıca temel hadisi desteklemek üzere rivâyet edilen mütâbî nevinden beş hadisin senedinde bulunan râvilerin durumları incelendiğinde de râviler; Mu`temir, Âsım, Ziyâd ve Vehb hakkında cerh ifade eden bazı sîgaların kullanıldığı görülmektedir. Zira Müslim'in mütebeat ve şevâhid nevinden eserine aldığı rivâyetler, seviye bakımından temel hadise göre daha düşük derecededir.⁹⁴ Bu açıdan Müslim'in eserinde yer alan mütâbî nevinden hadisler de konumuza delil olacak nitelikte değildir.

1.2. İbn Mâce (273/887) Rivâyeti

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer alan rivayetin sened değerlendirmesi şöyledir:

Şu`be b. el-Haccâc (ö. 160/776)

Ebû Bistâm künyesiyle tanınan Şu`be, adâlet ve zabt sahibi, hadiste mâhir, münekkit⁹⁵ sika bir râvidir.⁹⁶ Hadis ilmindeki derin vukûfiyeti ve liyakati⁹⁷ sebebiyle“emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs”,⁹⁸ “imâm fi'l-hadîs”,⁹⁹ “hüccet”,¹⁰⁰ ve “me'mûn”¹⁰¹ sîgaları ile tanıtılmıştır. Buna rağmen bazı râviler konusunda az da olsa hata ettiği nakledilmiştir.¹⁰²

İbn Mâce'nin eserinde yer verdiği konuya ilişkin hadisin isnadında bulunan Abdullah b. es-Sâmit hakkında daha öncede ifade edildiği üzere cerhi gerektiren bazı sîgalar kullanılmış ve ayrıca o, yine cerh sîgalarından “fihi lîn” ifadesi ile de nitelenmiştir. Buhârî de bahsedilen cerh sîgaları sebebiyle onun hadisine *el-Câmiu's-Sahîh*'inde yer vermemiştir.¹⁰³ Zayıf olarak addedilebilecek Abdullah b. es-Sâmit rivâyeti, ahkâm ile ilgili olup cumhur, böylesi bir rivâyetin belli şartlar dâhilinde ve amellerin faziletleri konusunda delil olarak kullanılabileceği kanaatindedir.¹⁰⁴ Dolayısıyla mezkûr rivâyetin ahkâmda delil olarak kullanılması doğru olmayacaktır. Bununla birlikte Elbânî tarafından söz konusu rivâyetle ilgili sahîh hükmünün verildiğini de belirtmeliyiz.¹⁰⁵

Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, thk. Ahmed el-Arnâud-Türkî Mustafa, Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2000/1420, XV/261.

⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XII/600; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, IX/141-142.

⁹³ Zehebî, a.g.e., IX/142.

⁹⁴ Kutlay, *Hadiste Sened Tenkidi*, s. 72.

⁹⁵ Zehebî, a.g.e., VII/206.

⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/207; İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VI/446.

⁹⁷ Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 65.

⁹⁸ Buhârî, *Kitâbü't-târîhi'l-kebîr*, IV/245; Zehebî, a.g.e., VII/206.

⁹⁹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, I/126.

¹⁰⁰ Zehebî, a.g.e., VII/206.

¹⁰¹ İbn Sa'd, a.g.e., VII/207.

¹⁰² İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I/456.

¹⁰³ Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî el-Hanefî, *Nasbü'r-râye fi'l-ehâdîsi'l-hidâye maa haşiyetihî buğyetü'l-elmaî fi tahrîci'z-zeylaî*, thk. Muhammed Avvâme, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1418/1997, II/78.

¹⁰⁴ Nûreddin İtr, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs*, Dimeşk 1399/1979, s. 291-93.

¹⁰⁵ Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, *Sahîhu ve zaifü sünen-i ibn mâce*, Mektebetü'l-Mearif, Riyâd 1417/1997, II/ 452.

1.3.Ebû Dâvûd (ö. 275/889) Rivâyetleri

Konumuzla alakalı Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde biri merfû` diğeri ise mevkûf olmak üzere iki hadis bulunmaktadır.

1.3.1. Merfû` Nitelikli Rivâyetler

İlgili rivâyetlerin değerlendirmeleri şöyledir:

Muhammed b. Kesîr el-Abdî el-Basrî (ö. 223/837-38)

Buhârî ve Ebû Dâvûd'un şeyhidir.¹⁰⁶ Bazı münekkitlerce¹⁰⁷ sika şeklinde tanıtılmasına rağmen Ebû Hâtim, İbn Kesîr hakkında hadisi delil olmayan ancak zabtı araştırılmak üzere rivâyeti yazılabilen râviler hakkında zikredilen sadûk sîgasını telaffuz etmiştir.¹⁰⁸ Ayrıca Ebû Bekr b. Ebî Heysame (ö. 279/892-93) İbn Maîn'in kendilerine İbn Kesîr'den hadis yazmamaları konusunda tenbihte bulunduğunu söylemiş ve onun sika olmadığını söylemiştir.¹⁰⁹

Hafs b. Ömer el-Basrî (ö. 220/835)

Hafs b. Ömer a`mâ olarak dünyaya gelmiştir.¹¹⁰ Ebû Hâtim, sadûk ve hadisleri terkedilmeyen zayıf râviler için zikrettiği¹¹¹ "sâlihu'l-hadîs" tabirlerini Hafs için kullanmıştır. Ebû Dâvûd'un rivâyetine göre Hafs b. Ömer, mezkûr hadisi Şu`be'den aldığı halde onun Şu`be ile likâsının olmadığı da belirtilmiştir.¹¹²

1.3.2. Mevkûf Nitelikli Rivâyet

Mevkûf rivâyetlerin sened tenkîdleri ise şu şekildedir.

Abdüsselâm b. Mutahhar b. Hüsâm el-Ezdî el-Basrî (ö. 224/838-39)

İbn Hibbân,¹¹³ Dârekutnî (ö. 385/995) ve Zehebî¹¹⁴ sika, Ebû Hâtim ise, rivâyeti ancak i`tibâr için yazılabilen¹¹⁵ râviler hakkında kullanılan sadûk vasfı ile tanıtmışlardır.¹¹⁶

Tirmizî mevkûf rivâyete dair "hasenün sahîhun" şeklinde terkîb bir ifade kullanarak hadis hakkında sahîh ve hasen şeklinde farklı değerlendirmelerin olduğuna işaret etmiş, Elbânî ise, gerek merfû` gerekse de mevkûf tariklerin Müslim'in (ö. 261/875) şartına uygun bir şekilde sahîh olduğu kanaatini

¹⁰⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Muğni fi'd-duafâ*, thk. Nureddîn İtr, İdâretü İhyâi't-Türâs, Katar ts., II/257.

¹⁰⁷ Bk. İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, IX/78; Zehebî, a.g.e., II/257.

¹⁰⁸ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dîl*, VIII/70; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXVI/334.

¹⁰⁹ Mizzî, a.g.e., XXVI/336; Zehebî, *Mizânü'l-i`tidâl*, IV/18; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb*, Dâiratü'l-Meârif, Haydarâbâd 1326, IX/418.

¹¹⁰ Bk. Ebû Bekr Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1414, s. 179; Ebû Abdullah Şemsüddîn Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419, I/297-98.

¹¹¹ Bk. Efendioğlu, "Sâlih", DİA, XXXVI, s. 32.

¹¹² Zehebî, a.g.e., I/297-98.

¹¹³ İbn Hibbân, a.g.e., VIII/428.

¹¹⁴ Bk. Muhammed Mehdî el-Müslimî vd., *Mevsûatü akvâli ebi'l-Hasen ed-darekûtî fi ricâli'l-hadîs ve ilelihi*, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut 2001, II, s. 413; Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, X/436.

¹¹⁵ Bk. Ahmet Yücel, "Sadûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, s. 431.

¹¹⁶ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VI/48; Bâcî, *et-Ta`dîl ve't-tecrîh*, II/914.

paylaşmıştır.¹¹⁷ Ancak Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde yer verdiği bu rivâyetin sened zincirinde hakkında cerh ifadelerine yer verilen birden fazla râvi bulunmaktadır. Dolayısıyla ahkâm ile alakalı bir konuda mezkûr rivâyetle amel etmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

1.4. Tirmizî (ö. 279/892) Rivâyeti

Tirmizî'nin *Câmiî*'nde konuyla ilgili iki ayrı tarikle gelen merfû` bir hadis bulunmaktadır. Söz konusu rivâyetlerin isnâd değerlendirmesi şöyledir:

Mansûr b. Zâdân el-Vâsıtî Ebü'l-Muğîre es-Sekafî (ö. 131/748-49)

Mansûr b. Zâdân, münekkitlerce¹¹⁸ sika olarak değerlendirilmiştir.

Hüşeym b. Beşîr (ö. 183/799)

Hüşeym aslen Buhâralıdır.¹¹⁹ Hüşeym güçlü bir hafızaya sahip olmakla övülüp¹²⁰ sika şeklinde tanıtılmasına rağmen; İbn Sa`d, Iclî, Irâkî (ö. 826/1422) ve Süyûtî (ö. 911/1505) onu müdellis râviler arasında saymışlardır.¹²¹ İbn Adî de (ö. 365/796) güvenilir olmayan râvilerden rivâyetleri arasında münker hadislerin bulunabileceğine dikkat çekmiştir.¹²² Belki de bu sebeple Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778) onun hadislerinin yazılmamasını istemiştir.¹²³

Ahmed b. Menî` el-Begavî (ö. 244/858-59)

Ebû Ca`fer künyesi ile ma`ruftur.¹²⁴ Sikâ,¹²⁵ sadûk¹²⁶ ve lâ be'se bihsîgaları ile nitelenmiştir.¹²⁷ Buhârî hariç Kütüb-i sitte musannifleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.¹²⁸

Tirmizî, mezkûr hadis hakkında hasen-sahîh hükmünü vermiştir. Ancak söz konusu rivâyetin senedinde daha önce de bilgi verdiğimiz ve hakkında cerh ifadeleri kullanılan Abdullah b. es-Sâmit'in bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

1.5. Nesâî (ö. 303/915) Rivâyeti

İlgili senedde bulunan râvilerin değerlendirmeleri şöyledir:

Yezîd b. Zürey` el-Ayşî (ö. 182/798)

Yezîd b. Zürey` hakkında ileyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt,¹²⁹ esbet¹³⁰ ve sika sîgaları kullanılmıştır.¹³¹ Ebû Hâtim ise, onun hakkında sika ile aynı seviyede

¹¹⁷ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Sahîhu sünen-i ebî dâvûd*, Dâru Gurâs, Küveyt 1423/2002, III/ 286.

¹¹⁸ Bk. İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dîl*, VIII/172; İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VII/474.

¹¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXX/272.

¹²⁰ Mizzî, a.g.e., XXX/282; Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, VIII/290.

¹²¹ Bk. Iclî, *Ma`rifetü's-sikât*, II/334; Ebû Zür`a Ahmed b. Abdürrahîm b. el-İrâkî, *Kitâbü'l-müdellisîn*, thk. Rif`at Fevzî Abdülmüttalib-Nâfiz Hüseyin Hammâd, Dâru'l-Vefâ, y.y. 1995/1410, s. 98; Zehebî, *Mizânü'l-i`tidâl*, IV/306-307; Mizzî, a.g.e., XXX/283.

¹²² İbn Adî, *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, VIII/451, 456.

¹²³ Zehebî, a.g.e., IV/307.

¹²⁴ Ebü'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, el-Meclisü'l-İlmî, Medîne 1984/1404, s. 181.

¹²⁵ İbn Hibbân, a.g.e., VIII/22; Mizzî, a.g.e., I/496.

¹²⁶ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., II/78; Bâcî, *et-Ta`dîl ve't-tecrîh*, I/322.

¹²⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, I/ 84.

¹²⁸ Mizzî, a.g.e., I/496; Zehebî, *el-Kâşif*, I/ 204; İbn Hacer, a.g.e., I/85.

¹²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXXII/127; Zehebî, *el-Kâşif*, II/382.

kabul etmediği ve hadisleri terkedilmeyen zayıf râviler için kullandığı¹³² sâlih tabirini zikretmiştir.¹³³

Amr b. Ali el-Basrî es-Sayrafî (ö. 249-864)

Ebû Hafs el-Fellâs Amr b. Ali, Nesâî ve İbn Hibbân tarafından hâfız ve güvenilir bir râvi olarak tanıtılmıştır.¹³⁴ Ebû Hâtim ise, onu Ali b. Medîni'den daha dikkatli ve güvenilir bir râvi kabul etmiş ve sadûk olduğuna dair bir değerlendirme bulunmuştur.¹³⁵ Zehebî de münekkit olarak tanıtır¹³⁶ hakkında cerh ifadesi kullananların delilsiz konuşuklarını ifade etmiştir.¹³⁷

Nesâî'nin “*Sütresiz namaz kılındığında namazı bozan şeyler*” bâbı altında tahrîc ettiği hadisin sahâbî râvisine kadar isnadda yer alan bütün râvileri Basralıdır.¹³⁸ Mezkûr senedde bulunan Abdullah b. es-Sâmit hariç diğer râvileri hakkında olumlu ifadeler kullanılmıştır. Bu sebeple söz konusu rivâyet de ahkâm hususunda delil olmaya elverişli olarak değerlendirilemez.

2. Ebû Hüreyre (ö. 58/678) Rivâyetleri

Ebû Hüreyre'den nakledilen rivâyet, Müslim ve İbn Mâce'nin eserlerinde yer almaktadır. İlgili rivâyetlerin bazı farklılıkları ile birlikte anlamı şöyledir:

“Kadın, eşek ve köpek namazı bozar. Ancak semerin arka kaşısı kadar bir şey/sütire, namazın bozulmasına engel olur.”¹³⁹

Ebu Hüreyre'den rivâyet olunan hadislerin isnad şemasını şu şekilde gösterebiliriz:

¹³⁰ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, VII/308.

¹³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/212; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, IX/263.

¹³² Efendioğlu, “Sâlih”, DİA, XXXVI, s. 32.

¹³³ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, III/1229.

¹³⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VIII/487; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*, Mektebetü Matbaatü'l-İslâmiyye, Beyrut ts., VII/509.

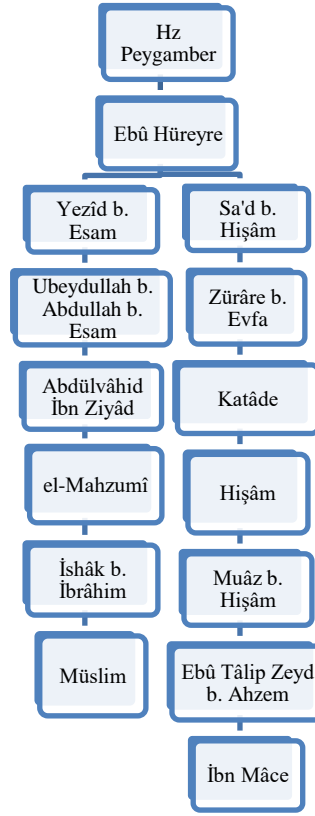
¹³⁵ Bâcî, a.g.e., III/980; Zehebî, a.g.e., XI/471.

¹³⁶ Zehebî, a.g.e., XI/470-71.

¹³⁷ Zehebî, a.g.e., XI/473.

¹³⁸ Ali b. Âdem b. Mûsa el-Etyubî el-Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-müctebâ*, Dâr Âl-Bürüm, Mekke 1420/1999, IX/357.

¹³⁹ Bk. Müslim, *Salât*, 266; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 38.

2.1. Müslim Rivâyeti

Şimdi ilgili râvilerin cerh-ta`dil durumları hakkında bilgi verilerek hadisin sıhhati ile ilgili tespitlerde bulunulacaktır.

Ebû Hüreyre (ö. 58/678)

Hicri 7. yılda Medîne'ye gelmiş, Hayber'e geçerek Resûl-i Ekrem ile birlikte Medîne'ye dönmüştür. Bizzat kedisinin ifadesiyle Hz. Peygamber'in yanında üç yıl kalmış,¹⁴⁰ rivâyet etmiş olduğu hadislerin sayısı beş bin üç yüz yetmiş dörde ulaşmıştır.¹⁴¹

Yezîd b. Esam (ö. 103/721)

Ebû Avf künyesi ile tanınmaktadır.¹⁴² Sahâbe biyografisinden bahseden eserlerde ismi geçmesi¹⁴³ ve ilgili eserlerde namaz kılariken Resûl-i Ekrem'in kendisini gördüğüne dair bir rivâyet varid olsa da¹⁴⁴ Zehebî, onun sahâbî olmadığını söylemiştir.¹⁴⁵ İbn Sa'd (ö. 230/845) ve pek çok münekkit, Yezîd b. Esam'ı çokça hadis rivâyet eden güvenilir bir râvi¹⁴⁶ olarak tavsif etmişlerdir.¹⁴⁷ Yezîd, Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, teyzesi Meymûne ve diğer sahâbeden hadis rivâyetinde

¹⁴⁰ Bk. Ebû Nuaym, *Ma`rifetü's-sahâbe*, IV/1846; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, IV/1768-69; İzzüddîn İbnü'l-Esîr Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî ma`rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed-Âdil Ahmed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424, III/457, VI/313.

¹⁴¹ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, II/632.

¹⁴² İbn Mencüveyh, *Ricâlii sahîh-i müslim*, II/363.

¹⁴³ Bk. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, V/443; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXXII/83.

¹⁴⁴ Bk. İbnü'l-Esîr, a.g.e., V/443.

¹⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, XI/313.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/333.

¹⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dil*, IX/252; Zehebî, *el-Kâşif*, II/380.

bulunmuştur.¹⁴⁸ Buhârî dışında diğer Kütüb-i sitte imamları kendisinden hadis rivâyet etmişler, Buhârî ise el-Edebü'l-Müfredadlı eserinde ondan tahrîcde bulunmuştur.¹⁴⁹

Ubeydullah b. Abdullah b. Esam el-Âmirî (ö. ?)

Ubeydullah,¹⁵⁰ Yezîd b. Esam'ın amcasıdır.¹⁵¹ İbn Hibbân, *es-Sikât* adlı eserinde onun ismine yer vermesine rağmen¹⁵² İbn Hacer, zabt sıfatı tam olmasa da adâlet özelliğini taşıyan ve rivâyet ettiği hadisleri itibar için değerlendirilen râviler hakkında kullanılan¹⁵³ “makbûl” sîgası ile nitelemiştir.¹⁵⁴ Buhârî ve Tirmizî hariç Kütüb-i sitte imamları kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.¹⁵⁵

Abdülvâhid b. Ziyâd el-Abdî (ö. 177/793)

Pek çok münekkit onun güvenilir bir râvi olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁶ Ancak İclî (ö. 261/875), onun hakkında “hasenü'l-hadîs” sîgasını kullanarak hadislerinin itibar için alınacağına işaret etmiştir.¹⁵⁷ Sözü edilen ta'dîl ifadelerine rağmen İbn Maîn, râvi Abdülvâhid'i nadiren mechûl, çoğu zaman da şiddetli cerh lafzı olarak zikrettiği¹⁵⁸ “leyse bi-şey' ” sîgası ile değerlendirmiştir.¹⁵⁹ Yahya el-Kattân ise, onu Basra ve Kûfe yörelerinde hadis talep ederken görmediğini ifade etmiş¹⁶⁰ ve hâfıza zayıflığı, yanılma, hata, ihtilât ve dikkatsizlik gibi zabt kusurlarının olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹

Abdullah b. el-Hâris b. Abdülmelik el-Mazûmî (ö. 181-190?/797-806)

Ya'kub b. Şeybe (ö. 262/875) ve İbn Hibbân tarafından sika olarak nitelendirilen Abdullah¹⁶² hakkında Ahmed b. Hanbel, hadislerinin itibar için yazılabileceğine vurgu yapmıştır.¹⁶³ Buhârî dışında Kütüb-i sitte imamları kendisinden hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.¹⁶⁴

Müslim, ilgili rivâyete daha önce geçen Ebû Zer hadisine istişhâd için eserinde yer vermiştir.¹⁶⁵ Müslim'in hakkında cerh ifadeleri bulunan râvilerin mütebeat ve istişhâd nevinden rivâyetlerini konuyla ilgili hadisleri tasnif ederken sonraya

¹⁴⁸ İbn Sa'd, a.g.e., VII/333; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXXII/83-84.

¹⁴⁹ Mizzî, a.g.e., XXXII/86.

¹⁵⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Mende, *Fethu'l-bâb fi'l-künâ ve'l-ekbâb*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî, Mektebetü'l-Kevser, Riyâd 1996/1417, s. 386.

¹⁵¹ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., V/321.

¹⁵² İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VII/142; Mizzî, a.g.e., XIX/ 65.

¹⁵³ Bk. Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 168.

¹⁵⁴ Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Takrîbü't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'r-Reşîd, Suriye 1986/1406, s. 372.

¹⁵⁵ Mizzî, a.g.e., XIX/66.

¹⁵⁶ Bk. İbn Hibbân, a.g.e., VII/123; Mizzî, a.g.e., XVIII/453, 54; Zehebî, *el-Kâşif*, I/ 672.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, VI/435.

¹⁵⁸ Bk. Yücel, *Hadis İlminde Tenkit Terimleri ve İlgili Çalışmalar*, s. 115.

¹⁵⁹ Zehebî, *Siyerü'l-âlimi'n-nübelâ*, IX/8.

¹⁶⁰ Mizzî, a.g.e., XVIII/453; Zehebî, a.g.e., IX/8.

¹⁶¹ Zehebî, a.g.e., IX/8.

¹⁶² İbn Hibbân, a.g.e., VIII/336; Mizzî, a.g.e., XIV/95.

¹⁶³ Mizzî, a.g.e., XIV/95; Ebü'l-Muâtî en-Nûrî vd., *Mevsûatü'el-âlimi'n-nübelâ*, Beyrut 1997/1417, II/235.

¹⁶⁴ Mizzî, a.g.e., XIV/95.

¹⁶⁵ Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üremî el-Alevî el-Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc ve'r-ravdu'l-behhâc fi şerhi sahîh-i müslim b. el-haccâc*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 1430/2009, VIII/43.

bırakması da¹⁶⁶ göstermektedir ki, ilgili hadis ahkâm noktasında delil olmaya elverişli değildir. Zira râvi Abdülvâhid b. Ziyâd hakkında cerh ifadeleri söz konusudur.

2.2. İbn Mâce Rivâyeti

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde yer alan Ebû Hüreyre'den nakledilen hadisin sened tetkiki ise şu şekildedir:

Sa`d b. Hişâm b. Âmir el-Ensârî (ö. 81-90/700-710?)

Nesâî¹⁶⁷ ve İbn Hibbân¹⁶⁸ onun sika olduğunu söylerlerken; İbn Sa`d, hakkında ihtimalli cümlelerle sika ifadesinin kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁶⁹

Zürâre b. Evfâ el-Hareşî (ö. 93/711)

Basra kadılığı yapmıştır ve cerh-ta`dil uzmanlarınca da sika olarak nitelenmiştir.¹⁷⁰

Katâde b. Diâme es-Sedûsî (ö. 117/735)

Katâde, görme engelli birisi olup¹⁷¹ münekkitlerce güvenilir bir râvi olarak tanıtılmış¹⁷² ve hıfzı sebebiyle de övülmüştür.¹⁷³ Katâde'nin müdellis olduğu da belirtilmiştir.¹⁷⁴ Buna rağmen hadis imamlarının Katâde'nin rivâyetlerini eserlerine alması, onunla ilgili bir güven probleminin olmadığını göstermektedir.¹⁷⁵

Hişâm ed-Düstüvâî (ö. 153/770)

Şu`be, Katâde'den rivâyet etmiş olduğu hadisler konusunda Hişâm'ın kendisinden daha hâfız olduğunu ifade etmiş,¹⁷⁶ Yahya el-Kattân da bir hadisin Hişâm'dan dinlenilmesinden sonra aynı rivâyeti başkasından duymaya gerek olmadığını belirterek¹⁷⁷ onun güvenilirliğini mübalağalı bir ifadeyle dile getirmiştir.¹⁷⁸ Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî (ö. 204/819) tarafından "emîrû'l-mü'minîn fi'l-hadîs" şeklinde nitelenmiş,¹⁷⁹ pek çok münekkit tarafından da¹⁸⁰ adâlet ve zabt sahibi sika bir râvi olduğu dile getirilmiştir.¹⁸¹

¹⁶⁶ Bk. Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 89.

¹⁶⁷ Bâcî, *et-Ta`dil ve't-tecrîh*, III/1107; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, X/307.

¹⁶⁸ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, IV/294.

¹⁶⁹ İbn Sa`d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/156.

¹⁷⁰ İbn Sa`d, a.g.e., VII/109-110; Iclî, *Ma`rifetü's-sikât*, I/370.

¹⁷¹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dil*, VII/133.

¹⁷² Iclî, a.g.e., II/215; İbn Hibbân, a.g.e., V/ 321; Mizzî, a.g.e., XXIII/515.

¹⁷³ Mizzî, a.g.e., XXIII/515.

¹⁷⁴ İbn Hibbân, a.g.e., V/322; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, V/271.

¹⁷⁵ Bk. Zehebî, *mizânü'l-i'tidâl*, III/385; Abdülhamit Birışık, "Katâde b. Diâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, XXV, s. 22.

¹⁷⁶ Buhârî, *Kitâbü't-târîhi'l-kebîr*, VIII/198; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IX/59.

¹⁷⁷ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IX/59; Mizzî, a.g.e., XXX/219.

¹⁷⁸ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/124.

¹⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IX/60; Mizzî, a.g.e., XXX/220.

¹⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dil*, IX/60; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXX/220.

¹⁸¹ İbn Sa`d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/206; Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, XXVI/65.

Muâz b. Hişâm ed-Düstüvâî (ö. 200/815)

İbn Hibbân¹⁸² ve Zehebî, Muâz için sika¹⁸³ ve sadûk tabirlerini kullanmışlardır.¹⁸⁴ Ancak İbn Adî, ihtilâtı nedeniyle onun sadûk olması temennisinde bulunmuş,¹⁸⁵ İbn Maîn de cerh ifadelerinden leyse bi-hucce sîgası ile vasıflamıştır.¹⁸⁶ Yahya el-Kattân'ın, Muâz'dan memnun olmadığı ifade edilmiş,¹⁸⁷ kaderî olmakla itham edilmiş ve kendisinden hadis dinlenilmemesi konusunda uyarılarda bulunulmuştur.¹⁸⁸

Ebû Tâlib Zeyd b. Ahzem et-Tâî (ö. 257/870)

Ebû Hâtim,¹⁸⁹ Nesâî¹⁹⁰ ve Dârekutnî,¹⁹¹ Zeyd b. Ahzem'in güvenilir bir râvi olduğunu söylemişlerdir. İbn Hibbân ise, sika muhaddislere yakın, orta halli râviler için ifade edilen¹⁹² "müstakîmü'l-hadis" tabirini kullanmıştır.¹⁹³ Müslim hariç Kütüb-i sitte imamı kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.¹⁹⁴

İlgili rivâyet, İbn Mâce'nin zevâidlerinden olup Bûsîrî tarafından isnadı sahîh olarak değerlendirilmiş,¹⁹⁵ Elbânî de aynı kanaati paylaşmıştır.¹⁹⁶ Ancak hadisin râvilerinden Muâz b. Hişâm ed-Düstüvâî hakkında cerh ifadelerinin kullanılması, söz konusu rivâyetin senedinin zayıflığını ortaya koymakta ve ahkâm noktasında delil olamayacağını göstermektedir.

3. İbn Abbâs Rivâyetleri

İbn Abbâs'tan nakledilen rivâyet, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin *Sünen*'lerinde yer almaktadır.

İbn Abas'tan rivâyet olunan hadisin isnad şemasını şu şekilde gösterebiliriz:

¹⁸² İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, IX/176; Mizzî, a.g.e., XXVIII/143.

¹⁸³ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, IX/372.

¹⁸⁴ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/237.

¹⁸⁵ İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, VIII/185; Mizzî, a.g.e., XXVIII/142-143.

¹⁸⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, II/274; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/237; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, IX/373.

¹⁸⁷ Mizzî, a.g.e., XXVIII/142; Zehebî, a.g.e., IX/373.

¹⁸⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV/133; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, X/197.

¹⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., III/556-57; Mizzî, a.g.e., X/7.

¹⁹⁰ İbn Hibbân, a.g.e., VIII/251.

¹⁹¹ İbn Hacer, a.g.e., III/393.

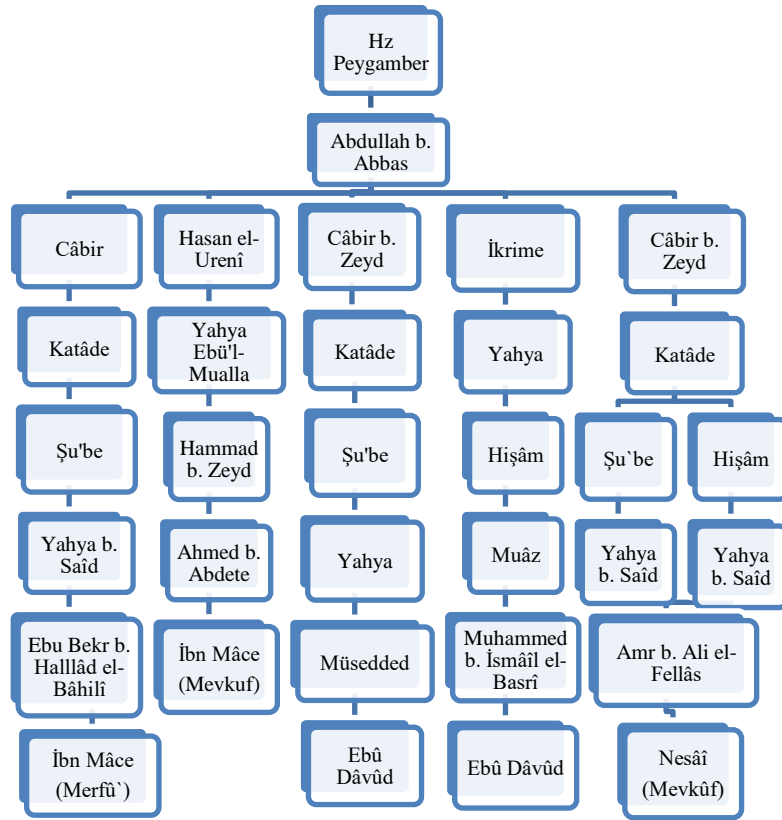
¹⁹² Bk. Emin Âşıkutlu, "Mukâribü'l-hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2006, XXXI, s. 125.

¹⁹³ İbn Hacer, a.g.e., III/393.

¹⁹⁴ Mizzî, a.g.e., X/6; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, XII/261.

¹⁹⁵ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *Misbâhü'z-zücâce fî zevâidi ibn mâce*, thk. İvaz b. Ahmed, Medîne 1425/2004, s. 606.

¹⁹⁶ Elbânî, *Sahîhu ve zaîfü sünen-i ibn mâce*, II/450.

3.1. İbn Mâce Rivâyetleri

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde bulunan rivâyetlerden birisi merfû` diğeri de mevkûf niteliklidir.

3.1.1. Merfû` Nitelikli Rivâyet

Söz konusu hadisin anlamı şöyledir: "Namazı, siyah köpek ve kadın bozar."¹⁹⁷

Rivâyetin sened tenkîdi ise şu şekildedir:

Abdullah İbn Abbâs

Hz. Peygamber'in amcazâdesidir. Resûl-i Ekrem'in, "*Allah'ım, ona Kitab'ı öğret ve dinde mütehasıs kıl*"¹⁹⁸ tarzındaki duasına mazhar olmuş, Kur'ân'a vukûfiyeti sebebiyle de tercümânü'l-kur'ân şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁹⁹ İbn Abbâs, muksirûn sahâbilerdendir.²⁰⁰

Yahya b. Saïd b. Ferrûh el-Kattân et-Temîmî Ebû Saïd el-Basrî (ö. 198/813)

Yahya b. Saïd, hadis ve ricâl konusundaki uzmanlığı ile övülmüş,²⁰¹ bu özelliği sebebiyle Ahmed b. Hanbel tarafından ileyhi'l-müntehâ fi't-tesebbüt ve

¹⁹⁷ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 38.

¹⁹⁸ Buhârî, *İlim*, 17, *Vudû*, 10.

¹⁹⁹ Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III/1699-1700.

²⁰⁰ Bk. İsmail L. Çakan. Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1988, I, s. 77.

²⁰¹ Mizzî, *Tehzibü'l-kemâl*, XXXI/336; İbn Hacer, *Tehzibü't-tehzib*, XI/217.

“esbetü'n-nâs” sîgaları ile vasıflanmış,²⁰² adâlet ve zabt açısından methedilmiştir.²⁰³

Ebû Bekr Muhammed b. Hallâd b. Kesîr el-Bâhilî el-Basrî (ö. 239/853-54)

Muhammed b. Hallâd'ın sika olduğu belirtilmiş,²⁰⁴ ancak kendisini beğenen bir karakter yapısına da işaret edilmiştir.²⁰⁵ Buhârî ve Tirmizî hariç diğer Kütüb-i sitte musannifleri ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.²⁰⁶

Elbânî incelediğimiz rivâyet hakkında sahîh hükmünü vermiştir.²⁰⁷ Ancak Ahmed b. Hanbel, söz konusu hadisi râvi Şu'be'nin ref ettiğini belirtmiş, Ebû Dâvûd ise ilgili rivâyetin diğer râvilerce mevkûf şeklinde nakledildiğini ifade etmiştir.²⁰⁸ Sözü edilen rivâyetin mevkûf olması, İbn Abbâs'ın konuyla alakalı söylemleri ile de örtüşmektedir. Ayrıca incelediğimiz sened hakkında zayıf hükmü de verilmiştir.²⁰⁹

3.1.2. Mevkûf Nitelikli Rivâyet

Söz konusu rivâyete göre, İbn Abbâs'ın yanında namaz kılanın önünden geçmekle alakalı konu tartışılmış ve oradakiler köpek, eşek ve kadından bahsetmişler, İbn Abbâs da oğlak hakkında ne dersiniz? Deyip bir defasında yaşanan şu olayı nakletmiştir: “Resûlullah namaz kılıyordu. Bir oğlak onun önünden geçmeye çalıştı. Resûl-i Ekrem, onun geçişine engel olmak için kible tarafına doğru ilerleyip geçiş güzegahını daralttı.”²¹⁰

Rivâyetin sened tenkîdi şu şekildedir:

Hasan b. Abdullah el-Urenî (ö. ?)

Hasan hakkında sika²¹¹ ve ta`dîl için zikredilen leyse bihi be's²¹² sîgaları ve ayrıca rivâyeti delil olmayan ancak zabtı araştırılmak üzere hadisleri yazılabilen râviler için kullanılan²¹³ sadûk lafzı da kullanmıştır. İbn Abbâs'tan hadis dinlemediğine dair bir iddia da söz konusudur.²¹⁴

Yahya Ebü'l-Muallâ (ö. 132/749)

Bazı âlimler tarafından güvenilir bir râvi olduğu belirtilse de,²¹⁵ Zehebî onu cerh lafzı olarak kullanılan “vâhin” tabiri ile vâfetmiş,²¹⁶ Dârekutnî Yahya'nın zayıf

²⁰² Mizzî, a.g.e., XXXI/337, 38; İbn Hacer, a.g.e., XI/218.

²⁰³ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VII/611; Mizzî, a.g.e., XXXI/340.

²⁰⁴ İbn Hibbân, a.g.e., IX/86; Mizzî, a.g.e., XXV/171.

²⁰⁵ İbn Hibbân, a.g.e., IX/87; İbn Hacer, a.g.e., IX/152.

²⁰⁶ Mizzî, a.g.e., XXV/170, 71; Zehebî, *el-Kâşif*, II/169.

²⁰⁷ Elbânî, *Sahîhu ve zaîfü sünen-i ibn mâce*, II/449.

²⁰⁸ Alâuddîn Moğultay İbn Kuleyh b. Abdullah el-Hanefî, *Şerhu sünen-i ibn mâce*, thk. Kâmil Avîza,

Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyâd 1999/1419, V/1595-96.

²⁰⁹ Moğultay b. Kılıç, a.g.e., V/1595. (Dipnottan)

²¹⁰ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 38.

²¹¹ İbn Hibbân, a.g.e., IV/125; Mizzî, a.g.e., VI/196.

²¹² Mizzî, a.g.e., VI/196.

²¹³ Yücel, “Sadûk”, *DİA*, XXXV, s. 431.

²¹⁴ Mizzî, a.g.e., VI/196.

²¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/200; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, IX/188.

²¹⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, IV/411.

olduğunu belirtmiş,²¹⁷ hatta Fellâs, Yahya'yı "kezzâb" diye nitelmiştir.²¹⁸ Buhârî de Ebü'l-Muallâ'nın rivâyetlerine *el-Câmiu's-Sahîh*'inde istişhâd amaçlı yer vermiştir.²¹⁹

Hammâd b. Zeyd b. Dirhem el-Ezdî (ö. 179/795)

Hammâd b. Zeyd, hadiste otorite kabul edilmiş,²²⁰ Kütüb-i sitte musannifleri kendisinden hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.²²¹

Ahmed b. Abdete b. Mûsâ ed-Dabî el-Basrî (ö. 245/859)

Ebü Abdullah künyesi ile bilinen Ahmed b. Abdete,²²² sika bir râvi olarak değerlendirilmiştir.²²³ Buhârî hariç Kütüb-i sitte müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir.²²⁴ Buhârî ise *el-Câmiu's-Sahîh'in* dışında kendisinden hadis nakletmiştir.²²⁵

İbn Mâce'nin zevâid türünden rivâyet etmiş olduğu bahse konu hadis hakkında Bûsîrî, senedinin sahîh ancak munkatî` olduğunu belirtmiştir.²²⁶ Nitekim söz konusu rivâyetin senedi Hasan b. Abdullah ile İbn Abbâs arasında bir râvinin düşmesi sebebiyle munkatî` niteliklidir.²²⁷ Böylesi bir hadis ise ittisalin yokluğu sebebiyle zayıf olarak değerlendirilmiştir.²²⁸ Ayrıca senedde bulunan râvi Yahya Ebü'l-Muallâ, zayıf hatta kezzâb olarak da nitelenmiştir. Netice itibariyle İbn Abbâs tarikiyle gelen ve mevkûf olarak aktarılan İbn Mâce rivâyeti senedindeki inkita` ve ve râvi Yahya Ebü'l-Muallâ sebebiyle zayıftır.

3.2. Ebû Dâvûd Rivâyetleri

Ebü Dâvûd'un *Sünen*'inde İbn Abbâs'tan birisi Câbir b. Zeyd diğeri de İkrime tarikiyle iki ayrı rivâyet bulunmaktadır.

3.2.1. Câbir b. Zeyd Tarîki

Söz konusu rivâyetin anlamı şöyledir: "Kadın ve köpek namazı bozar."²²⁹

İlgili rivâyetin sened tenkîdi ise şöyledir:

²¹⁷ Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Süleymân b. Hamze el-Makdisî, *Men tekelleme fîhi'd-dârekutnî fî kitâbi's-sünen mine'd-duafâi ve'l-metrûkîn ve'l-mechûlîn*, thk. Ebü Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, Katar 2007/1428, s. 145.

²¹⁸ Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Büstî, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ts., III/ 120.

²¹⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXXII/16.

²²⁰ Mizzî, a.g.e., VII/245, 247, 250; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, VII/456, 458, 464.

²²¹ Mizzî, a.g.e., VII/252.

²²² İbn Mencüveyh, *Ricâlü sahîh-i müslim*, I/31; Mizzî, a.g.e., I/397.

²²³ İbn Ebî Hâtîm, a.g.e., II/62; İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VIII/23-24.

²²⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, I/199; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, I/59.

²²⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, I/59.

²²⁶ Bûsîrî, *Misbâhü'z-zücâce*, II/608.

²²⁷ Alâuddîn Moğultay İbn Kuleyh b. Abdullah el-Hanefî, *Şerhu sünen-i ibn mâce*, thk. Kâmil Avîza, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyâd 1999/1419, V/1603.

²²⁸ Babanzâde Ahmet Naim Bey, *Hadis Usûlü ve Isulahları*, çev. Hasan Karayığit, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 146-47.

²²⁹ İlgili rivâyetler için bk. İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 38; Ebû Dâvûd, *Salât*, 109; Nesâî, *Kıble*, 7.

Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843)

Yahya el-Kattân, hadis rivâyeti için ayağına kadar gidilmeye layık birisi olduğunu söylemiş,²³⁰ pek çok âlim de onu sika sika, sika, hüccet ve sadûk sîgalarıyla vasıflamışlardır.²³¹

Ebû Dâvûd, Şu`be b. el-Haccâc tarafından merfû` şeklinde nakledilen bu rivâyetin, Saîd b. Ebû Arûbe>Hişâm b. Ebû Abdullah ed-Düstüvâî>Hemmâm b. Yahya>Katâde b. Diâme>Câbir Zeyd>İbn Abbâs tarikiyle mevkûf olduğunu belirtmiştir.²³² Bu ifadesiyle Ebû Dâvûd, mevkûf rivâyetin mahfûz, merfû` rivâyetin ise şâz olduğunu ifade etmiştir.²³³ Şâz ise, zayıf hadis çeşitlerinden biri sayılarak terkedilmiştir.²³⁴

3.2.2. İkrime Tarîki

İlgili rivâyetin anlamı şu şekildedir: “Sizden biriniz sütire olmadan namaz kıldığında önünden geçecek olan köpek, eşek, domuz, yahûdî, mecûsî ve kadın onun namazını bozar. Ancak (sözü edilenler, namaz kılanın önünden) bir taş atım mesafesi kadar uzaktan geçmeleri halinde namazı bozmazlar.”²³⁵

Söz konusu rivâyetin sened değerlendirmesi şöyledir:

İkrime Mevlâ İbn Abbâs el-Berberî el-Medenî (ö. 105/723)

İkrime, İbn Abbâs'tan uzun bir süre ilim öğrenmiş özellikle de tefsîr sahasında uzmanlaşmıştır.²³⁶ İbn Maîn,²³⁷ Iclî²³⁸ ve Nesâî²³⁹ onun sika olduğunu söylerlerken, İbn Ebû Zi'b (ö. 159/776)²⁴⁰ İkrime'yi gayri sika şeklinde nitelemiştir.²⁴¹ İmam Mâlik de aynı kanaati paylaşıp kendisinden hadis alınmamasını tenbihlemiş,²⁴² haricî fırkası Sufriyye'nin görüşlerini nakletmesi sebebiyle de Muvatta da ismini zikretmemiştir.²⁴³ Ayrıca İkrime, naklettiği bazı rivâyetler ve yaptığı tefsirleri sebebiyle yalan söylemek ve sika olmamakla itham edilmiş,²⁴⁴ hatta Katâde ondan bir şiir beyti hariç hiçbir şey ezberlemediğini söylemiştir.²⁴⁵ Buradan hareketle İbn Sa'd, İkrime'nin hadisinin delil olarak kullanılmayacağını ve ulemanın onun hakkında cerh ifadeleri kullandığını ifade

²³⁰ Buhârî, *Kitâbü't-târîhi'l-kebîr*, VIII/72.

²³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXVII/446-47; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, IX/15.

²³² Bk. Ebû Dâvûd, *Sünen*, I/472.

²³³ Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd şerhu sünen-i ebî dâvûd*, Müessesetü't-Târîhu'l-Arabî, Beyrut 1394, V/98.

²³⁴ Mahmûd et-Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 1432/2011, s. 124.

²³⁵ Ebû Dâvûd, *Salât*, 109.

²³⁶ Mizzî, a.g.e., XX/271-72; Zehebî, a.g.e., V/17.

²³⁷ Mizzî, a.g.e., XX/288; Zehebî, a.g.e., V/31.

²³⁸ Iclî, *Ma'rifetü's-sikât*, I/339.

²³⁹ Mizzî, a.g.e., XX/289; Zehebî, a.g.e., V/31.

²⁴⁰ Mizzî, a.g.e., XX/282; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, III/94.

²⁴¹ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, V/25.

²⁴² Mizzî, a.g.e., XX/283.

²⁴³ Zehebî, a.g.e., V/21.

²⁴⁴ Bk. Mizzî, a.g.e., XX/280-82.

²⁴⁵ Mizzî, a.g.e., XX/284; Zehebî, a.g.e., V/26.

etmiştir.²⁴⁶ Buna karşın Zehebî, İkrime'nin²⁴⁷ hıfzı sebebiyle değil hâricî görüşleri sebebiyle suçlandığını belirtmiştir.²⁴⁸

Yahya b. Ebû Kesîr et-Tâî el-Yemâmî (ö. 129/747)

Zührîden sonra Medîne ehlinin hadislerini en iyi bilen kimsedir. Hatta Şu'be, Yahya'nın rivâyetlerini Zührî'ninkilere üstün tutmuş,²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel esbetü'n-nâs, Ebû Hâtim²⁵⁰ ve İbn Hibbân²⁵¹ sika sîgalarıyla nitelemişlerdir.²⁵² Buna rağmen Ukaylî (ö. 322/934), Yahya'nın tedlîs ile anıldığını da ifade etmiştir.²⁵³

Muhammed b. İsmâîl b. Ebû Semîne Ebû Abdullah el-Basrî (ö. 230/844-45)

Bazı cerh-ta'dil âlimleri tarafından güvenilir²⁵⁴ bir râvi şeklinde nitelenmesine rağmen Ebû Hâtim²⁵⁵ ve İbn Hacer onu meçhûl bir râvi olarak tanıtmışlardır.²⁵⁶

Ebû Dâvûd, İbn Abbâs'tan rivâyet olunan, sütresiz namaz kılınması durumunda köpek, eşek, domuz, yahûdî, mecûsî ve kadının namazı bozacağına dair rivâyetle ilgili kendisinde bir şüphe hâsıl olduğunu ve bu sebeple ilgili hadis hakkında istişareler yaptığını, neticede söz konusu haberin Hişâm ed-Düstüvâî'den rivâyet edilmediği sonucuna ulaştığını söylemiştir. Ayrıca o, bahse konu rivâyeti Muâz b. Hişâm'dan başka Hişâm'dan nakleden bir râviye de rastlamadığını ifade etmiştir. Yine Ebû Dâvûd, mezkûr rivâyetdeki ifadelerin Hz. Peygamber'e ait olup olmadığına dair vehmin, râvi Muhammed b. İsmâîl'den kaynakladığını ve metinde bazı münker ifadelerin yer aldığını belirtmiş, bu hadisi kendisinin sadece Muhammed b. İsmâîl'den dinlediğini onun da ezberinden nakletmesi sebebiyle hata ettiğini söylemiştir.²⁵⁷ Yahya b. Saîd el-Kattân ise bu hadisin senedinde hakkında konuşulan bir râvinin bulunmadığını, şekkin rivâyetin merfû' olup olmadığı noktasında yoğunlaştığını belirtmiş ve bahsi geçen rivâyetin merfû' olamayacağına dair bir açıklamada bulunmuştur.²⁵⁸ Buna karşılık vehmin, Muhammed b. İsmâîl'e nispetinin doğru olmadığı zira ilgili râvinin sika olup bu konuda teferrüd etmediği, Tahâvî'nin aynı lafızlarla mütâbî olarak rivâyet etmiş olduğu bir hadisin²⁵⁹ ilgili hadisi desteklediği, Beyhakî'nin de²⁶⁰ söz konusu rivâyeti eserinde tahrîc ettiği²⁶¹ söylenmiştir. Ancak ilgili rivâyetin gerek sened

²⁴⁶ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, III/94.

²⁴⁷ Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, I/136.

²⁴⁸ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, III/93.

²⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXXI/508; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, VI/205.

²⁵⁰ Mizzî, a.g.e., XXXI/509; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/97.

²⁵¹ Mizzî, a.g.e., XXXI/509.

²⁵² Mizzî, a.g.e., XXXI/508.

²⁵³ Mizzî, a.g.e., XXXI/509.

²⁵⁴ Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrîh*, II/619; Mizzî, a.g.e., XXIV/481-482.

²⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, IX/63.

²⁵⁶ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, VI/572.

²⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Sünen*, I/473.

²⁵⁸ Bk. Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ el-Ayntâbî Bedrüddin el-Aynî, *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi mebâni'l-ahbâr fî şerhi meâni'l-âsâr*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, Dâru'n-Nevâdir, Beyrut 2008/1429, VII/109.

²⁵⁹ Bk. Ebû Ca'fer Ahmed b. Selâme b. Abdülmelik et-Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrut 1399/1979, I/458.

²⁶⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424, II/389-90, (3487).

²⁶¹ Vellevî, *Zâhiretü'l-ukbâ*, IX/362.

gerekse de metniyle alakalı yapılan olumsuz değerlendirmeler, mezkûr hadisin ihticaca uygun olmadığını göstermektedir.

3.3. Nesâî Rivâyeti

Nesâî'nin *Sünen*'inde konuyla alakalı İbn Abbâs'tan nakledilen mevkûf nitelikli iki rivâyet bulunmaktadır.

İbn Abbâs'tan mevkûf olarak nakledilen hadislerin anlamı şöyledir: Katâde'den gelen rivâyete göre o şöyle demiştir: Câbir b. Zeyd'e namazı ne bozar? Diye sordum. O da İbn Abbâs'ın, "Kadın ve köpek, namaz kılan kimsenin önünden geçerse namaz bozulur" dediğini nakletti.²⁶²

Nesâî tarafından tahrîc olunan mezkûr rivâyetin senedinde yer alan râvilerle ilgili daha önce değerlendirmelerde bulunulmuş ve yapılan araştırmalarda ilgili râviler için cerhi gerektirecek ifadeler kullanılmadığı tespit edilmişti. Ancak namaz kılan kimsenin önünden kadın ve köpeğin geçmesi durumunda namazın bozulacağına dair bu rivâyetteki görüş İbn Abbâs'a aittir.²⁶³

4. Abdullah b. Mugaffel (ö. 59/679) Rivâyeti

Abdullah b. Mugaffel'den gelen konuya ilişkin rivâyet, Kütüb-i sitte içerisinde sadece İbn Mâce'nin *Sünen*'inde bulunmaktadır. Hadisin isnâdı şu şekildedir:

Rivâyetin anlamı şöyledir: "Kadın, köpek ve eşek namazı bozar."²⁶⁴
Mezkûr rivâyetin sened değerlendirmesi ise şu şekildedir:

²⁶² Nesâî, Kible, 7.

²⁶³ Bk. Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ*, IX/378.

²⁶⁴ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 38.

Abdullah b. Mugaffel

Abdullah b. Mugaffel, Ebû Saîd künyesi ile tanınmaktadır. Hudeybiye mevkiinde Hz. Peygamber'e bey'at eden sahâbilerdendir. Basra'da vefat etmiştir.²⁶⁵

Hasan-ı Basrî (ö. 110/728)

Hasan-ı Basrî, Bedir savaşına katılan yetmiş sahâbî ile görüşmüş,²⁶⁶ İbn Ömer, Enes b. Mâlik ve İbn Mugaffel gibi sahâbîlerden hadis dinlemiştir.²⁶⁷ Âlim, fakîh, sika, hüccet, adâlet ve zabt sahibi güvenilir birisi olarak tanınan Hasan-ı Basrî, tedlîs yapmakla tenkîd edilmiştir. Bir kısım ulema ise mürsellerinin delil kabul edilmeyeceğine dair görüş belirtmiştir.²⁶⁸ Ancak edâ sîgalarının kullanımının yaygınlaşmadığı bir dönemde yaşaması ve hadisi de çoğunlukla sahâbeden alması sebebiyle Hasan-ı Basrî'nin tedlîslerinin, rivâyetlerini olumsuz şekilde etkilemediğini söylemek mümkündür.²⁶⁹

Saîd b. Ebû Arûbe el-Basrî (ö. 156/773)

İlk musanniflerdendir.²⁷⁰ Pek çok münekkit tarafından²⁷¹ sika olarak nitelenmiştir. Yüz kırk beş yılında²⁷² hafızasında ihtilal meydana geldiği, kaderî düşüncelere sahip olduğu ancak propagandist olmadığı nakledilmiştir.²⁷³ Ebû Hâtim, ihtilattan önceki durumunun sika olduğunu belirtmiştir.²⁷⁴ Bu bağlamda Sahîhayn musannifleri de ihtilattan önceki hadislerini tahrîc etmişlerdir.²⁷⁵

Abdü'l-A`lâ b. Abdü'l-A`lâ es-Sâmî el-Basrî (ö. 189/804)

Abdü'l-A`lâ'nın sika olduğu belirtilmiş ve hakkında ta`dîl sîgaları kullanılmıştır.²⁷⁶ Buna rağmen İbn Sa`d, onun sağlam bir hafızaya sahip olmadığını söylemiş,²⁷⁷ Buhârî de rivâyet ettiği hadislerin delil olarak kullanılamayacağını belirtmiştir.²⁷⁸ Ayrıca kaderî olmakla da itham edilmiştir.²⁷⁹

Cemîl b. el-Hasan b. Cemîl el-Ezdî (ö. 251-260?/865-874?)

İbn Hibbân, Cemîl'in sika olduğunu ancak garîb nitelikli rivâyetleri naklettiğini belirtmiş,²⁸⁰ Zehebî de, lâ be'se bih sıfatını hâiz olması temennisinde bulunmuştur.²⁸¹ Abdân el-Ezdî (ö. 221/836), râvi Cemîl'i "kezzâb", "fâsık",

²⁶⁵ Ebû Nuaym, *Ma`rifetü's-sahâbe*, IV/1780; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, III/996.

²⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, VI/112.

²⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dîl*, III/41.

²⁶⁸ Ebu Zür`a, *Kitâbü'l-müdekkisîn*, s.41; Mizzî, a.g.e., VI/125; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I/57.

²⁶⁹ Bk. Ahmet Yücel, "Hasan-ı Basrî, Hadis İlmindeki Yeri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1997, XVI, s. 303.

²⁷⁰ Zehebî, *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, VI/468.

²⁷¹ İclî, *Ma`rifetü's-sikât*, I/403; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IV/65.

²⁷² İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VI/360.

²⁷³ İclî, a.g.e., I/403; Zehebî, a.g.e., VI/468.

²⁷⁴ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., IV/65; Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406, I/323.

²⁷⁵ Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, I/87.

²⁷⁶ İclî, a.g.e., II/68; İbn Hibbân, a.g.e., VII/160.

²⁷⁷ Zehebî, a.g.e., I/114; Zehebî, *Mizânü'l-i`tidâl*, II/531.

²⁷⁸ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, III/239.

²⁷⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a`yân*, XVIII/6; Zehebî, a.g.e., II/531.

²⁸⁰ İbn Hibbân, a.g.e., VIII/164; Mizzî, a.g.e., V/130.

²⁸¹ Mizzî, a.g.e., V/130.

“fâcir” sîgalarıyla nitelemiş²⁸² hatta onun Ahvâz’da kaldığı üç yıl boyunca hiçbir hadis yazmadığını belirtmiştir.²⁸³ Ahmed b. Hanbel ise, Abdân dışında hiç kimsenin onun aleyhinde konuşmadığını naklederek ona ait münker bir rivâyete rastlamadığını söylemiştir.²⁸⁴

Bûsîrî, senedde bulunan Cemîl b. Hasan hakkında kimi cerh ve ta’dîl uzmanlarının kezzâb kimilerinin de sika tabirini kullandıklarını söylemleri sebebiyle Abdullah b. Mugaffel’den nakledilen rivâyetin isnadı ile ilgili farklı görüşlerin olduğunu belirtmiştir.²⁸⁵ Buhârî ise, söz konusu râvinin rivâyetlerinin delil olarak kullanılmayacağını ifade etmiştir.²⁸⁶

Yukarıda zikredilen ve Kütüb-i Sitte’de bulunan haberlerin yanısıra konuyla ilgili Muâz b. Cebel²⁸⁷ (ö. 17/638), Âişe Bint Ebû Bekr²⁸⁸ (ö. 58/678), Ebû Saîd el-Hudrî²⁸⁹ (ö. 74/693-694) ve Enes b. Mâlik’ten²⁹⁰ (ö. 93/711) nakledilen rivâyetler de bulunmaktadır.²⁹¹

Namaz kılan kimsenin önünden geçen ve namazı bozduğu ifade edilen çeşitli varlıklara dair yapmış olduğumuz isnâd incelemesi sonunda, söz konusu rivâyetlerin Kütüb-i sitte içinde dört ayrı sahâbîden yirmi üç tarikle nakledildiği tespit edilmiştir. Bunlardan ondokuzu merfû’, dördü de mevkûf nitelikli olup senedlerinde bulunan ilgili râviler hakkında münekkitler tarafından cerhi gerektirecek ifadeler kullanılmış, dolayısıyla ahkâm noktasında delil olamayacağı kanaatine varılmıştır. Hatta söz konusu haberlere ilişkin mevkûf rivâyetlerin İbn Abbâs’a ait bir ifade olduğu da söylenmelidir.

II. Namaz Esnasında Hz. Peygamber’in Önünden Geçmesi Sebebiyle Kötürüm Kalan Şahısla İlgili Rivâyet

Konuyla ilgili Yezîd b. Nimrân ve Gazvân’dan nakledilen ve Hz. Peygamber ile sütre olarak kullandığı hurma ağacı arasından geçen bu sebeple de kötürüm kaldığı ifade edilen şahıs ile ilgili rivâyetler Kütüb-i sitte içinde sadece Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer almaktadır.

1. Yezîd b. Nimrân (101-110?/719-729?) Rivâyetleri

Yezîd b. Nimrân’dan konuyla ilgili iki rivâyet nakledilmiştir. Söz konusu rivâyetlerin isnadı şu şekildedir:

²⁸² Mizzî, a.g.e., V/129; Zehebî, *el-Kâşif*, I/297; İbn Hacer, a.g.e., II/113.

²⁸³ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, V/129.

²⁸⁴ Mizzî, a.g.e., V/129.

²⁸⁵ Bk. Bûsîrî, *Misbâhü’z-zücâce*, II/606.

²⁸⁶ Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü tehzîbü’l-kemâl*, III/239.

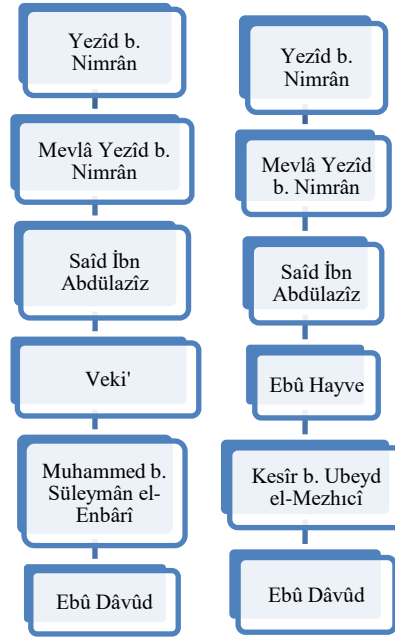
²⁸⁷ Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II/390, (3488). Mezkûr rivâyetin Muâz’ın kendi sözü mü yoksa Hz. Peygamber’in ifadesi mi olduğu hususunda bir vehm söz konusudur.

²⁸⁸ Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kâhire ts, VI/84.

²⁸⁹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm es-San`ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahmân el-A`zamî, el-Meclisü’l-İlmî, Beyrut 1390/1970, II/27, (2350-2351). Söz konusu eserde birisi merfû’ diğeri de mürsel nitelikli iki rivâyet bulunmaktadır. Mürsel rivâyet, Hasan-ı Basrî’nin mürselidir.

²⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I/252, (2899-2900); Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık el-İtkî el-Bezzâr, *el-Bahrü’z-zehhâr (Müsnedü’l-bezzâr)*, thk. Mahfûzurrahmân Zeynüllâh, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medîne 1997/1418, XIV/37, (7461). İbn Ebî Şeybe’nin Musannef’indeki rivâyet mevkûf, Bezzâr’ın Müsned’inde yer alan ise merfû’ niteliktedir.

²⁹¹ İlgili rivâyetler Kütüb-i sitte hâricindeki eserlerde yer aldığı için isnâd değerlendirmeleri yapılmamıştır.

İlgili rivâyetlerin anlamları bazı farklılıkları ile birlikte şöyledir: Yezîd b. Nimrân şöyle demiştir: “Tebük’te kötürüm bir adam gördüm. O şöyle söyledi: (Bir gün) Peygamber namaz kılarken, bir eşek üzerinde önünden geçtim. (Hz. Peygamber namazdan sonra): ‘Ey Allah’ım! O bizim namazımızı kesti, sen de onun izini kes’ buyurdu. Artık bir daha yürüyemedim.”²⁹²

Söz konusu rivâyetlerin sened tenkîdi ise şu şekildedir:

Yezîd b. Nimrân (ö. ?)

İbn Hibbân, sika ve âbid bir şahsiyet olarak bilinen²⁹³ Yezîd’e *es-Sikât* adlı eserinde yer vermiştir.²⁹⁴ Yezîd, İbn Şâhîn (ö. 385/996) tarafından sahâbe arasında zikredilse de bu bir hatadır.²⁹⁵

Mevlâ Yezîd b. Nimrân (ö. ?)

Ebû Dâvûd, kendisinden hadis rivâyet etmesine rağmen ismini zikretmemiş, İbn Hibbân, *es-Sikât* isimli eserinde ona yer vermiştir.²⁹⁶ Ancak Ebû Hâtim, onun mechûl bir râvi olduğu kanaatindedir.²⁹⁷

Saîd İbn Abdülazîz et-Tenûhî eş-Şâmî (ö. 169/785-86)

Hâfız ve hüccetvasıfları ile bilinen Saîd bazı münekkitler tarafından sika bir râvi olarak nitelenmesine rağmen,²⁹⁸ İbn Sa’d sika olduğuna dair kesin bir ifade

²⁹² Ebû Dâvûd, *Salât*, 109.

²⁹³ Ekrem b. Muhammed Ziyâde el-Fâlûcî el-Eserî, *el-Mu`cemü’s-sağîr li ruvâti’l-imâm ibn cerîr et-taberî*, ed-Dâru’l-Eseriyye, Ürdün ts., II/654.

²⁹⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü’s-sikât*, V/539.

²⁹⁵ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbefî temyizi’s-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed-Ali Muhammed, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995, VI/565, (9477).

²⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-kemâl*, XI/129; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, IV/105.

²⁹⁷ İbn Hacer, a.g.e., IV/105.

²⁹⁸ İclî, *Ma’rifetü’s-sikât*, I/402; İbn Hibbân, a.g.e., IV/43; Ziriklî, *el-A`lâm*, III/97.

kullanmamıştır.²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel ise, Şamlılar arasında onun rivâyet etmiş olduğu hadisten daha sahîhinin olmadığını söylemiştir.³⁰⁰

Vekî b. el-Cerrâh b. Melîh er-Ruâsî (ö. 197/812)

Pek çok cerh ve ta'dîl uleması tarafından sika olarak vasıflanan Vekî,³⁰¹ döneminin Evzâî'si olarak bilinmektedir.³⁰² Süfyân es-Sevrî'nin ölümünden sonra onun yerine geçmiştir.³⁰³

Muhammed b. Süleymân el-Enbârî (ö. ?)

Ebû Hârûn künyesi ile bilinen ve hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Muhammed b. Süleymân, sika sığası ile nitelenmiştir.³⁰⁴

Ebû Hayve (ö. 203/818-19)

İsmi, Şurayh b. Yezîd el-Hadramî'dir.³⁰⁵ Onun hakkında Zehebî ve İbn Hibbân sika,³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel ise, leyse bihi be's tabirlerini kullanmışlardır.³⁰⁷ Ebû Dâvûd ve Nesâî, kendisinden hadis tahrîcinde bulunmuşlardır.³⁰⁸

Kesîr b. Ubeyd b. Nümeyr el-Mezhîcî (ö. 255/868-69)

Ebü'l-Hasen künyesi ile bilinmektedir. İbn Hibbân ve Ebû Hâtim tarafından sika olarak tanıtılmış, Nesâî ise onu lâ be'se bihsîgası ile vafsetmiştir.³⁰⁹

Söz konusu rivâyetlerin senedinde mechûl olarak nitelenen Mevlâ Yezîd b. Nimrân bulunmaktadır. Ayrıca mezkûr râviden ilgili rivâyeti tek kişi nakletmesi sebebiyle Mevlâ Yezîd b. Nimrân'ın cehâlet durumu da ortadan kalkmamıştır. Dolayısıyla adâleti hem zâhiren hem de bâtinen bilinmeyen böylesi bir râvinin rivâyeti kabul edilmez³¹⁰ ve rivâyet etmiş olduğu hadis de zaîf sayılıp³¹¹ delil olarak kullanılmaz.³¹²

2. Gazvân Rivâyeti (ö. ?)

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde bulunan bir diğer rivâyet ise, Gazvân eş-Şâmi'den nakledilmiştir.

Söz konusu haberin isnâdı şu şekildedir:

²⁹⁹ Bk. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/324.

³⁰⁰ Zirikî, a.g.e., III/97.

³⁰¹ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II/341; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, IX/38.

³⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXX/475.

³⁰³ Mizzî, a.g.e., XXX/478.

³⁰⁴ Halîl b. Muhammed el-Arabî, *el-Ferâid alâ mecmai'z-zevâid*, Dâru'l-İmâm el-Buhârî, Katar 1429/2008, s. 230.

³⁰⁵ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, I/276.

³⁰⁶ İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VIII/313; Mizzî, a.g.e., XII/456; Zehebî, *el-Kâşif*, I/484.

³⁰⁷ Târik b. Muhammed Âl b. Nâcî, *et-Tezyîl alâ kütübi'l-ceh ve't-ta'dîl*, Mektebetü'l-Müsennâ el-İslâmî, y.y. 1425/2004, s. 137.

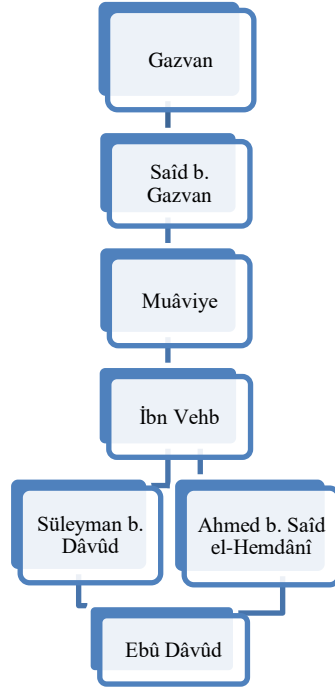
³⁰⁸ Mizzî, a.g.e., XII/456.

³⁰⁹ Mizzî, a.g.e., XXIV/142-143; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, VIII/423.

³¹⁰ Bk. Kutlay, *Hadiste Sened Tenkidi*, s. 172-73.

³¹¹ Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 172.

³¹² Emin Âşıkutlu, "Meçhul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVIII, s. 287.

İlgili rivâyete göre Gazvân, hac dönüşü Tebük mevkiinde konaklamış ve orada kötürüm bir adamla karşılaşmıştı. Gazvân, ilgili şahsa bu durumun sebebini sormuş o da: “Sana bir hadis nakledeceğim, ancak ben hayatta olduğum sürece onu kimseye anlatmayacaksın” diyerek olayı şöyle aktarmıştı: Resûlullah, Tebük’te bulunduğu bir sırada bir hurma ağacının yanında konaklamış ve bahse konu ağacı sütire edinerek namaza durmuştu. Tam bu sırada ben de çocuk halimle koşarak gelip o anda namaz kılan Peygamber’in önünden geçtim. Bu duruma şahit olan Resûl-i Ekrem: ‘O bizim namazımızı kesti, Allah da onun izini kessin’ şeklinde bir ifade kullandı. Ben de bu güne kadar bir daha ayağa kalkmadım.”³¹³

Söz konusu rivâyetin sened tenkîdi şöyledir:

Gazvân eş-Şâmî (ö. ?)

Tâbiündandır. Zehebî, Gazvân hakkında mechûl ifadesini kullanmıştır.³¹⁴

Saïd b. Gazvân (ö. ?)

Ebû Dâvûd, kendisinden sadece inceleme konumuz olan bu rivâyeti nakletmiştir. İbn Hibbân, Saïd b. Gazvân’a sika râviler arasında yer vermiştir.³¹⁵ Zehebî ise, ne Saïd ne de babası Gazvân hakkında herhangi bir malumatın olmadığını ayrıca rivâyette kötürüm olarak tanımlanan sahâbinin de bilinmediğini belirtmiştir.³¹⁶

Muâviye b. Sâlih el-Hadramî (ö. 158/774-75)

Cerh ve ta`dîl âlimleri tarafından sika olduğu ifade edilen³¹⁷ Muâviye, Yahya b. Maîn, tarafından cerh ifadelerinden “leyse bi ridâ”³¹⁸ şeklinde nitelenmiş, Ebû

³¹³ Ebû Dâvûd, Salât, 109.

³¹⁴ İbn Hacer, *Takribü't-tehzîb*, I/442.

³¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XI/31.

³¹⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i`tidâl*, II/154.

³¹⁷ İbn Sa`d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, VII/361; İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dîl*, VIII/382-83.

³¹⁸ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., VIII/383.

Hâtim de Muâviye'yi hadisleri terkedilmeyen zayıf râviler için zikrettiği sâlihu'l-hadîs ve "lâ yuhteccü bih" tabirleri ile tanıtmıştır.³¹⁹

İbn Vehb (ö. 197/812-13)

İsmi, Abdullah b. Vehb el-Mısrî'dir. İbn Vehb,³²⁰ sika ve "sahîhu'l-hadîs"³²¹ tabirleri ile nitelendirilmiştir.

Süleymân b. Dâvûd b. Hammâd b. Sa'd el-Mehrî (ö. 253/867)

Süleymân b. Dâvûd; münekkitler tarafından sika olarak nitelendirilmiştir.³²²

Ahmed b. Saîd el-Hemdânî (ö. 253/867)

Iclî,³²³ Ahmed'i sika olarak vasıflarken, Nesâî, onu cerh lafızlarından leys bi'l-kaviyy lafzı ile değerlendirmiştir.³²⁴

Zehebî, Yahya el-Kattân'ın ilgili rivâyetin zayıf olduğuna dair görüşünü naklettikten sonra, mezkûr rivâyetin senedinin çok zayıf ve metninin de problemli,³²⁵ kendi kanaatinin ise mevzû yönünde olduğunu açıklamıştır.³²⁶ Zira o, Saîd b. Gazvân ve babası Gazvân'ın bilinmediğini ifade etmiştir.³²⁷ Elbânî ise bahse konu haberlerin zayıf olduğu yönünde görüş beyan etmiştir.³²⁸ Bütün bu değerlendirmelerden sonra Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde yer alan konuyla ilgili her iki rivâyet de senedlerinde bulunan mechûl râviler sebebiyle delil olarak kullanılmaya elverişli değildir.

III. Namaz Kılanın Önünden Geçen Çeşitli Varlıkların Namazı Bozduğuna Dair Rivâyetlerin Metin Tetkiki

Namazın, Allah'a bir yöneliş olarak algılanması ve O'nun huzurunda bulunma bilinci ile ilişkilendirilmesi, bu ibâdetin icrası esnasında önemle durulmasına sebep olmuştur.³²⁹ Bu bağlamda namaz kılanın önünden geçmenin büyük günah olduğu,³³⁰ bu fiili yapmaktansa kırk saat, sabah, gün, ay, sonbahar, bir yıl³³¹ veya yüzyıl³³² beklemenin daha uygun olacağı belirtilmiş, hatta namaz kılanın önünden geçmektense bacağı kırılması yeğlenmiştir.³³³ Yine söz konusu eylemi kasten işleyenlerin, âhirette pişman olup kuru bir ağaç olmayı arzu edecekleri dahi beyan edilmiştir.³³⁴ Bütün bu uyarılar, namaz kılan ile Rabbi arasındaki bağı koparmaya

³¹⁹ İbn Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl*, VIII/383; Zehebî, *Zikru esmâi men tüküllime*, I/492.

³²⁰ Iclî, *Ma'rifetü's-sikât*, II/65; İbn Ebî Hâtim, a.g.e., V/190.

³²¹ İbn Ebî Hâtim, a.g.e., V/189.

³²² İbn Hibbân, *Kitâbü's-sikât*, VIII/279; Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XI/410; Zehebî, *el-Kâşif*, I/459.

³²³ Iclî, a.g.e., I/191.

³²⁴ Zehebî, a.g.e., I/194.

³²⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, VIII/246.

³²⁶ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, II/154.

³²⁷ Muhammed Nâsirüddîn el-Elbânî, *Zaîfü sünen-i ebî dâvûd*, Dâru Gurâs, Beyrut 1423/2002, I/258-59.

³²⁸ Elbânî, a.g.e., I/258.

³²⁹ Bk. Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Otto, Ankara 2016, s. 262.

³³⁰ Bk. Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, s. 172-173; Şürünlâlî, *Nûru'l-îzâh*, s.71.

³³¹ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 37; Tirmizî, *Salât*, 251; Ebû Dâvûd, *Salât*, 108; Nesâî, *Kible*, 8.

³³² İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 38; Tirmizî, *Salât*, 251.

³³³ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Dâru't-Tâc, Beyrut 1989/1409, I/253, (2911).

³³⁴ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire ts., XIII/57.

yönelik dışarıdan gelecek etkilere karşı bir uyarı niteliği taşımakta ve ilgili eylemin sorumluluğuna işaret etmektedir.³³⁵

Namaz kılan kimsenin önünden geçilmemesine ilişkin tenbihlerin yanısıra namaz kılanın da bahse konu fiile engel olmak için bazı tedbirler alması istenmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, namaz kılanlara kible istikametine denk gelecek şekilde ağaç,³³⁶ tahta parçası,³³⁷ duvar, direk,³³⁸ semerin arka kaşı,³³⁹ binit,³⁴⁰ demir çubuk/mızrak³⁴¹ vb. şeyleri sütre yapmalarını tavsiye etmiş, hatta yere âsâ dikilmesi veya hilâl gibi kavisli bir çizgi çizilmesini istemiş, böylesi bir durumda namaz kılanın önünden geçen çeşitli canlıların namaza zarar veremeyeceğini ifade etmiştir.³⁴² Resûl-i Ekrem de musalla³⁴³ ve diğer mekânlarda³⁴⁴ çoğu kez sütre kullanmış, sahâbe de aynı uygulamayı devam ettirmiştir.³⁴⁵ Hz. Peygamber'in bu uyarılarına rağmen sütresiz bir şekilde namaz kılan birisini gören Hz. Ömer (ö. 23/644), söz konusu kişinin önüne oturmuş, acele etmemesini tenbihleyerek, "Sizden biriniz namaz kıldığında sütreye doğru namaz kılsın. Böyle yaparsa namazı ile kendi arasına şeytan giremez" demiştir.³⁴⁶

Kadın veya erkeğin namaz kılarken sütre kullanmadıkları takdirde namazlarının bozulacağına dair rivâyetler, Kütüb-i sitte eserlerinden Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'i hariç diğer beş kitapta dört ayrı sahâbîden nakledilmiştir. Bu rivâyetlerden bazılarında namaz kılan kimsenin sütre kullanmaması durumunda diğer bazılarında ise sütrede bahsedilmeden herhalükârda önünden geçen çeşitli varlıklar sebebiyle namazın bozulacağından bahsedilmiştir. Ayrıca söz konusu haberlerin yanısıra yine konuyla alakalı Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde bir şahsın, Tebük mevkiinde Hz. Peygamber'in önünden geçmesi neticesinde kötürüm kaldığına dair rivâyetler de yer almaktadır.

Gerek sütre edinerek gerekse sütresiz bir şekilde namaz kılan kimsenin önünden kadın, köpek, eşek, domuz, hristiyan, yahûdî, kâfir ve mecûsînin geçmesi halinde bunların namazı bozacağı veya namazı bozmayıp elde edilecek sevabı azaltacağı yönünde iki farklı değerlendirme söz konusudur. Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Hasan-ı Basrî, Zâhiriler ve Şevkânî (ö. 1250/1834) bahsedilen çeşitli varlıkların namaz kılan kimsenin önünden geçmeleri durumunda namazın bozulacağı görüşündedirler. Bunlar, rivâyetlerde geçen "kat" ifadesini zahirine göre değerlendirip ilgili kelimeyi namazı bozmak şeklinde anlamışlardır.³⁴⁷ Cumhûr ise, mezkûr kat kelimesini, namazdaki huşûyu engellemek şeklinde te'vîl etmişler,³⁴⁸ namazın bozulması yönünde korkudaki aşırı mübalağa ve elde

³³⁵ Bk. Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhî'l-buhârî*, Dâru'l-Fikr, y.y. ts., IV/294.

³³⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 50.

³³⁷ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II/385. (3472).

³³⁸ Sübkî, *el-Menhel*, V/80.

³³⁹ Müslim, Salât, 241-243, 266; Tirmizî, Salât, 250; Ebû Dâvûd, Salât, 101.

³⁴⁰ Dârimî, Salât, 126; Buhârî, Salât, 50; Müslim, Salât, 248; Tirmizî, Salât, 261.

³⁴¹ Buhârî, Salât, 90, 93, 94; Müslim, Salât, 245; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 36, 164.

³⁴² Bk. İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 36; Ebû Dâvûd, Salât, 102.

³⁴³ Buhârî, Salât, 90; Müslim, Salât, 245; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 164.

³⁴⁴ Dârimî, Salât, 124; Buhârî, Vüdü, 40, Salât, 90, 92, 93, Menâkıb, 23; Müslim, Salât, 250.

³⁴⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II/147 (7512); Buhârî, Salât, 95.

³⁴⁶ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, II/15.

³⁴⁷ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdülgaflâr Süleymân el-Bendârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1425/2003, II/320.

³⁴⁸ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV/279.

edilecek sevabın azalması şeklinde değerlendirmişlerdir.³⁴⁹ Görüşlerini de Hz. Peygamber'in namazı hiçbir şeyin bozmayacağına³⁵⁰ ilişkin ifadeleri ile desteklemişlerdir.³⁵¹ Osmân b. Affân (ö. 35/656), Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Ömer, Saîd b. el-Müseyyeb (ö. 94/713), Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî, İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Ebû Hanîfe (ö. 150/767) bu kanaattedirler.³⁵² Hatta Hanefilerden bazıları, namaz kılan kimsenin önünden domuz geçmesi halinde bile namazın bozulmayacağı, onu bozacak olan şeyin sadece şeriatın tespit ettiği abdesti bozan haller olduğunu belirtmişlerdir.³⁵³ İmam Şâfiî de Hz. Âişe'nin namaz kılan Hz. Peygamber'in önünde uzanıp yatması³⁵⁴ ve Resûl-i Ekrem'in torunu Ümâme'yi omuzları üzerine alıp secdeye vardığında yere bırakması, ayağa kalktığına ise tekrar omuzlarına alıp namaz kıması rivâyetlerini³⁵⁵ zikrederek, Resûl-i Ekrem'in her iki olayda da namaza devam etmesini bu durumlarda namazın bozulmayacağına delil getirmiştir. Ayrıca o, hiçbir kimsenin bir başkasının günahını yüklenmeyeceğine³⁵⁶ ilişkin hükmün de konuya dair bir başka kanıt olduğunu ifade etmiş, dolayısıyla hiçbir kimsenin bir başkasının namazını bozamayacağını belirtmiştir.³⁵⁷ Yine İmam Şâfiî, köpek, eşek ve kadının namazı bozduğuna dair rivâyetlerin mahfûz olmadığını da söylemiştir.³⁵⁸ Buhârî de namaz kılanın kendi fiili hariç dışarıdan bir müdahale ile namazın bozulmayacağını ifade etmek üzere,³⁵⁹ "Namazı hiçbir şey bozmaz" şeklinde bir bâb başlığı belirlemiş,³⁶⁰ böylece konuyla ilgili düşüncesini ortaya koymuştur. Zira Buhârî, namaz kılanın önünden geçen çeşitli varlıkların namazı bozacağına dair rivâyetlerden hiç birisine eserinde yer vermemiştir.

Yukarıda anlatılanlara rağmen rivâyetlerde geçen çeşitli varlıklardan hangilerinin namazı bozacağına dair farklı görüşler de söz konusudur. Nitekim namaz kılanın önünden kadın ve eşeğin geçmesi durumunda namazın bozulmayacağı görüşünü benimseyenler olmuştur. Bu görüş sahipleri düşüncelerini desteklemek üzere, Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in namaz kıması esnasında bir cenaze gibi önünde uzanıp yattığı, İbn Abbâs'ın bir eşek üzerinde Hz. Peygamber'in önünden geçip eşeği safların önünde bıraktığı³⁶¹ ve yine Hz. Peygamber ile birlikte namaz kılan ve bu esnada önlerinden bir eşek geçmesi üzerine birkaç kez "Sübhânellâh" diyen Ayyâş b. Ebû Rebîa'ya (ö. 15/636), Resûl-i Ekrem'in namazı hiçbir şeyin

³⁴⁹ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ Bedrûddîn el-Aynî, *Şerhu sünen-i ebî dâvûd*, thk. Hâlid b. İbrâhîm el-Mısırî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1420/1999, III/268.

³⁵⁰ İbn Mâce, Salât, 39.

³⁵¹ Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tenkîhu't-tahkîk fi ehâdîsi't-ta'lik*, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1421/2000, I/186; Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-müctebâ*, IX/366.

³⁵² Bk. Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah İbn Muhammed b. Abdülber en-Nemerî el-Endelüsî, *et-Temhîd lima fi'l-muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, y.y. 1387/1967, XXI/168; Aynî, a.g.e., IV/299.

³⁵³ Aynî, a.g.e., III/267.

³⁵⁴ Buhârî, Salât, 22; Müslim, Salât, 267-272; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 40.

³⁵⁵ Ebû Dâvûd, Salât, 167; Nesâî, İmâmet, 19, 37.

³⁵⁶ el-Fâtır, 35/6

³⁵⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadîs*, thk. Rif at Fevzî, Dâru'l-Vefâ, y.y. 1422/2001, X/126-27. (el-Ümm içinde)

³⁵⁸ Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadîs*, s. 126.

³⁵⁹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, IV/298.

³⁶⁰ Buhârî, Salât, 105.

³⁶¹ Zeylâ, *Nasbü'r-râye*, II/78.

bozmayacağını söylemesi³⁶² rivâyetlerini delil olarak kullanmışlardır.³⁶³ Yine Hz. Âişe; kadın, köpek ve eşeğin namazı bozduğuna dair konuşmalara itiraz etmiş ve kadınların köpek ve eşeğe benzetilmelerine öfkelenerek³⁶⁴ kendisinin Resûlullah namaz kılarken onun önünde uzanıp yattığını söylemiştir.³⁶⁵ Ayrıca Hz. Peygamber, Ümmü Seleme kızı Zeyneb'in (ö. 73/693) namaz kılarken önünden geçmesine rağmen namaza devam etmesi de³⁶⁶ böylesi durumlarda namazın bozulmayacağına ilişkin deliller arasında sayılmıştır.

Ahmed b. Hanbel, siyah köpeğin namazı bozacağını, kadın ve eşeğin namazı bozacağına ilişkin ise kalbinin mutmain olmadığını belirtmiştir.³⁶⁷ Bu görüş Hz. Âişe,³⁶⁸ İshâk b. Râhûye³⁶⁹ ve Hanbeliler³⁷⁰ tarafından da dile getirilmiştir. Rivâyetlerde, namazı bozan varlıklar arasında özellikle siyah renkli köpeğe vurgu yapılması, mezkûr renkteki köpeklerin diğerlerine göre daha fazla korkutucu ve zararlı olması sebebiyledir. Zira namazda bu vasıfları haiz bir köpekle karşılaşan kimse, korkması sebebiyle namazını bozabilir.³⁷¹ Dolayısıyla köpeğin, namaz kılanın önünden geçmesi ile namazı bozacağı yönündeki rivâyetler mutlak anlamda anlaşılmalıdır.

Ebû Zer rivâyetlerinde yer alan “kadın” kelimesinin mutlak olarak zikredildiği, Hz. Âişe'nin, Hz. Peygamber'in önünde uzanıp yattığına dair habere ilişkin hadiste ilgili sözcüğün “eş” ile takyîd edildiği bu sebeple de mutlakın mukayyede hamledilip ancak yabancı kadının fitne endişesiyle namazı bozacağı ifade edilmiştir.³⁷²

Rivâyetlerde zikri geçen “hayızlı kadın” ifadesini “buluğa ermiş” şeklinde değil “âdet günleri içerisinde bulunan kadın” olarak anlayanlar da olmuştur. Bu durumda onlar, namaz kılanın yerin kirleneceği sebebiyle namazın bozulacağı kanaatini serdetmişler,³⁷³ bu durumda kadının namazı bozmasını da hayız haline hamletmişlerdir.³⁷⁴ İbn Abbâs ve Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732) bu görüştedirler.³⁷⁵ Ancak İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), “hayızlı kadın” ifadesinin yer aldığı rivâyetin zayıf olduğunu; hayızlı kadının elinde, vücudunda ve ayaklarında bulunmadığını ifade etmiştir.³⁷⁶ Bunun yanısıra rivâyette yer alan “hayızlı kadın”

³⁶² Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Süneni'd-dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnaûd. Hasan Abdülmünim-Cemâl Abdüllatîf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2004, Salât, 1380.

³⁶³ Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-müctebâ*, IX/365-66.

³⁶⁴ Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li irâdi mestedrekethü âişe ale's-sahâbe*, thk. Rif at Fevzî, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1421/2001, s. 154.

³⁶⁵ Buhârî, Salât, 105; Müslim, Salât, 269, 270.

³⁶⁶ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 38.

³⁶⁷ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *et-Tahkîk fi ehâdîsi'l-hilâf*, thk. Mesad Abdülhamîd Muhammed es-Sa'danî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994, I/425.

³⁶⁸ Moğultay b. Kılıç, *Şerhu sünen-i ibn mâce*, V/1601.

³⁶⁹ Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fi şerhi'l-müctebâ*, IX/365.

³⁷⁰ Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-islâmî ve edilletühü*, Dâru'l-Fikr, Dımeşk ts., II/952.

³⁷¹ Hererî, *Şerhu sahihi müslim*, VIII/40.

³⁷² Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhu'z-zürkânî alâ muvatta-i imam mâlik*, thk. Tâha Abdürraûf Sa'd, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire 1424/2003, I/542.

³⁷³ Sübkî, *el-Menhel*, V/98.

³⁷⁴ Vellevî, a.g.e., IX/367.

³⁷⁵ Hererî, a.g.e., VIII/40.

³⁷⁶ Mübârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezî*, II/261.

ifadesinin “buluğa ermiş kız” olduğu, dolayısıyla küçük kız çocuğunun namaz kılanın önünden geçmesi ile namazın bozulmayacağı da belirtilmiştir.³⁷⁷

Konuyla ilgili hususlardan bir diğeri de, çeşitli varlıkların namazı bozacağına dair rivâyetler ile namazın hiçbir şekilde bozulmayacağını ifade eden hadisler arasında neshin vâki olduğudur.³⁷⁸ Nitekim İbn Abdülber (ö. 463/1071), kadın-köpek ve eşeğin namaz kılan kimsenin önünden geçmeleri halinde namazı bozacaklarına dair rivâyetlerin, Hz. Âişe’den nakledilen namazı hiçbir şeyin bozmayacağına dair hadis ile nesh olduklarını belirtmiştir.³⁷⁹ Neshin varlığından bahsedenler görüşlerini desteklemek üzere, İbn Abbâs ve Abdülmüttaliboğullarından bir çocuğun eşek üzerinde gelip namaz kılan Hz. Peygamber’in önünden geçmeleri olayının³⁸⁰ Veda haccında cereyan ettiğini ve Hz. Peygamber’in vefat edinceye dek hanımları özellikle de Hz. Âişe yanında namaz kıldığını delil olarak kullanmışlardır.³⁸¹ İmam Şâfiî ise, söz konusu rivâyetler arasında nesh iddiasının kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Görüşüne gerekçe olarak da neshin rivâyetler arasında cem ve te’lîfin mümkün olmadığı ve tarihin bilinmesi durumlarında söz konusu edileceğini burada ise bir tarihin zikredilmediğini ve dolayısıyla nesh varmadan hadisin te’vîl edilebileceğini belirtmiştir.³⁸²

Netice itibariyle söz konusu beyanlardaki amacın; sütre kullanımına dikkat çekmek, namazda iken başka şeylerle meşguliyeti engellemek, dolayısıyla namazdaki huşûyu korumak olduğu söylenebilir. Ayrıca Hz. Peygamber’in namazı hiçbir şeyin bozmayacağına ilişkin ifadeleri ve cumhûrun bu yöndeki görüşleri de dikkate alınarak, namaz kılan kimsenin önünden herhangi bir şeyin geçmesi halinde namazın bozulmayacağı belirtilmelidir.

Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde yer alan ve Gazvân’ın Tebük’te gördüğü kötürüm şahıs ile ilgili olayın ise, İbn Abbâs’ın rivâyeti ile nesh olduğu ifade edilmiştir. Zira ilgili hâdisenin Tebük yılında; İbn Abbâs’ın bir eşek üstünde gelip namaz kılan Hz. Peygamber ve ashâbının önünden geçmesi olayının ise Veda haccında yaşandığına işaret edilmiştir.³⁸³ Ayrıca mezkûr haberde sözü edilen çocuğun mükellef yaşa ulaşmamış olması ve suç-ceza arasında muvazenenin bulunmaması da söz konusu rivâyetin açmazları arasında yer almaktadır.

SONUÇ

Namaz kılanın önünden geçen çeşitli varlıkların namazı bozduğuna dair rivâyetler, Kütüb-i sitte eserleri içerisinde Buhârî’nin *Câmiu’s-Sahîh*’i hariç diğerlerinde yer almaktadır. Bu rivâyetlerin bazılarında namaz kılarken sütre edinmeye vurgu yapılmış, aksi takdirde namaz kılanın önünden kadın, köpek/siyah köpek, eşek, domuz, yahûdî, hristiyan ve mecûsînin geçmeleri halinde namazın bozulacağından bahsedilmiştir. Konuyla ilgili diğer rivâyetlerde ise sütre ifadesi kullanılmaksızın her hâlükârda sözü edilen varlıkların namazı

³⁷⁷ Ebû’l-Hasen el-Hanefî es-Sindî, *Şerhu sünen-i ibn mâce el-kazvinî*, Dâru’l-Ceyl, Beyrut ts., I/303.

³⁷⁸ Bk. Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh-Mensûh Meselesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 251-52.

³⁷⁹ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, XXI/168.

³⁸⁰ Bk. Buhârî, İlim, 18, Salât, 90, Ezân, 161; Müslim, Salât, 254, 255.

³⁸¹ Vellevî, *Zâhiretü’l-ukbâ fi şerhi’l-müctebâ*, IX/366.

³⁸² Vellevî, a.g.e., IX/366.

³⁸³ Moğultay b. Kılıç, *Şerhu sünen-i ibn mâce*, V/1601; Aynî, a.g.e., IV/279.

bozacakları söylenmiştir. Söz konusu rivâyetler, Kütüb-i sitte içerisinde Müslim, İbn Mâce, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin eserlerinde Ebû Zer, Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, Abdullah b. Mugaffel olmak üzere dört ayrı sahâbîden nakledilmiştir.

Konuyla ilgili rivâyetlerin zahirinden hareket edenler, namaz kılanın önünden geçen çeşitli varlıklar sebebiyle namazın bozulacağını ifade ederlerken, makâsıdı dikkate alanlar, böylesi bir durumda namazın bozulmayacağını ancak ibâdetten alınacak sevabın azalacağını belirtmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu beyanlardaki amacın, sütre kullanımına dikkat çekmek, namazda iken başka şeylerle meşguliyeti engellemek ve namazdaki huşûyu korumak olduğu söylenebilir. Ayrıca Hz. Peygamber'in namazı hiçbir şeyin bozmayacağına ilişkin beyanları ve cumhûrun bu yöndeki görüşleri de dikkate alınarak, namaz kılan kimsenin önünden herhangi bir şeyin geçmesi halinde namazın bozulmayacağı belirtilmelidir.

Ebû Dâvûd'un *Sünen*'inde, Tebük'te bir hurma ağacını sütre edinerek namaza duran Hz. Peygamber'in önünden küçük bir çocuğun geçmesi ve bu sebeple de kötürüm kalmasından bahsedilen rivâyetlerin senedleri hakkındaki olumsuz değerlendirmeler bir yana, metin açısından da proplemler söz konusudur. Nitekim rivâyetlerde sözü edilen çocuğun mükellef yaşa ulaşmamış olması, suç-ceza arasında muvazenenin bulunmaması ilgili haberlerin açmazları arasında yer almakta ve ahkâm noktasında delil olamayacağı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San`ânî, *el-Musannef*, Habîbürrahmân el-A`zamî, (Thk.), el-Meclisü'l-İlmî, Beyrut 1390/1970.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. Hanbel b. Hilâl b. Esed eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kâhire ts.

ÂŞIKKUTLU, Emin, "Meçhul", DİA, Ankara 2003, XXVIII, s. 287.

_____ "Mukâribü'l-hadîs", DİA, İstanbul 2006, XXXI, s. 125.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2011.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhî'l-buhârî*, Dâru'l-Fikir, y.y. ts.

_____ *Şerhu sünen-i ebî dâvûd*, Hâlid b. İbrâhîm el-Mısrî, (Thk.), Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1420/1999.

_____ *Nuhabü'l-efkâr fî tenkîhi mebâni'l-ahbâr fî şerhi meâni'l-âsâr*, Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm, (Thk.), Dâru'n-Nevâdir, Beyrut 2008/1429.

BABANZÂDE Ahmet Naim Bey, *Hadis Usûlü ve İstılahları*, Hasan Karayığit, (Çev.), Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010.

BÂCÎ, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî, *et-Ta`dîl ve 't-tecrîh limen harrece lehü el-buhârî fî'l-câmii's-sahîh*, Ebû Lübâbe Hüseyin, (Thk.), Daru'l-Livâ, Riyâd 1986/1406.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Thk.), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424.

- BEZZÂR, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-İtkî el-Bezzâr, *el-Bahru'z-zehâr (Müsnedü'l-bezzâr)*, Mahfûzurrahmân Zeynüllâh, (Thk.), Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medîne 1997/1418.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, “Katâde b. Diâme”, DİA, Ankara 2002, XXV, s. 22.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu`fî el-Buhârî, *Kitâbü't-târîhi'l-kebîr*, Dâiratü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd ts.
- _____ *el-Câmiu'l-müsnedi's-sahîhi'l-muhtasar min umûri resûlillâhi ve sünenihi ve eyyâmihi*, Muhammed Züheyr, (Thk.), Dâru Tavkî'n-Necât, y.y. 1422.
- BÛSİRÎ, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ebî Bekr b. İsmâîl el-Bûsîrî, *Misbâhü'z-züccâce fî zevâidi ibn mâce*, Ivaz b. Ahmed, (Thk.), Medîne 1425/2004.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, Muhammed EROĞLU, “Abdullah b. Abbâs b. Abdülmuttalib”, DİA, İstanbul 1988, I, s. 77.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2013.
- DÂREKUTNÎ, Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *Sünen-i dârekutnî*, Şuayb el-Arnaûd vd., (Thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1424/2004.
- _____ *Zikru esmâi't-tâbiîn ve men ba`dehüm mimmen sahhat rivâyetühü ani's-sikâti inde'l-buhârî ve müslim*, Bûrân ed-Dannâvî-Kemâl Yûsuf el-Hût, (Thk.), Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, Beyrut 1985/1406.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. Eş`as el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, Muhammed Avvâme, (Thk.), Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 2004/1425.
- EBÛ NUAYM el-İSFAHÂNÎ, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshâk el-İsfahânî, *Ma`rifetü's-sahâbe*, Âdil b. Yûsuf el-Azâzî, (Thk.), Dâru'l-Vatan, Riyâd ts.
- EBÛ ZÛR`A, Ahmed b. Abdürrahîm b. el-İrâkî, *Kitâbü'l-müdellesîn*, Rif at Fevzî-Abdülmüttalib-Nâfiz Hüseyin Hammâd, (Thk.), Dâru'l-Vefâ, y.y. 1995/1410.
- EBÛ'L-MUÂTÎ en-Nûrî vd., *Mevsûatü ekvâli'l-imâm ahmed fî ricâli'l-hadîs ve ilelihi*, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut 1997/1417.
- EFENDİOĞLU, Mehmet, “Sâlih”, DİA, İstanbul 2009, XXXVI, s. 32.
- ELBÂNÎ, Muhammed Nâsîrüddîn el-Elbânî, *Sahîhu sünen-i ebî dâvûd*, Dâru Gurâs, Küveyt 1423/2002.
- _____ *Sahîhu ve zaîfü sünen-i ibn mâce*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 1417/1997.
- _____ *Zaîfü sünen-i ebî dâvûd*, Dâru Gurâs, Beyrut 1423/2002.
- ERBİLÎ, Ebû'l-Berekât Şerefüddîn el-Mübârek b. Ahmed b. el-Mübârek el-Erbilî, *Târîhu erbil (Nebâhatü'l-beledi'l-hâmil bi-men veredehü mine'l-emâsil)*, Sâmi es-Sakkâr, (Thk.), Dâru'r-Reşîd, Irak 1980.
- ETYUBÎ, Ali b. Âdem b. Mûsa el-Etyubî el-Vellevî, *Zâhîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, Dâr Âl-Bürûm, Mekke 1420/1999.

- FÂLÛCÎ, Ekrem b. Muhammed Ziyâde el-Fâlûcî el-Eserî, *el-Mu`cemü's-sağîr li ruvâti'l-imâm ibn cerîr et-taberî*, ed-Dâru'l-Eseriyye, Ürdün ts.
- HALÎL B. MUHAMMED el-Arabî, *el-Ferâid alâ mecmâi'z-zevâid*, Dâru'l-Îmâm el-Buhârî, Katar 1429/2008.
- HERERÎ, Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Üremî el-Alevî el-Hererî, *el-Kevkebü'l-vehhâc ve'r-ravdu'l-behhâc fî şerhi sahîh-i müslim b. el-haccâc*, Dâru'l-Minhâc, Cidde 1430/2009.
- HEYET, *Kitâbü'l-fikhi'l-müeyesser fî davi'l-kitâb ve's-sünne*, y.y. 1424.
- ICLÎ, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Sâlih el-Iclî, *Ma`rifetü's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve'l-hadîs ve mine'd-duafâi ve zikri mezâhibihim ve ahbârihim*, Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî, (Thk.), Mektebetü'd-Dâr, Medîne 1985/1405.
- ITR, Nûreddin Itr, *Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs*, Dîmeşk 1399/1979.
- İBN ABDÛLBERR, Ebü Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülberr, *el-İstîâb fî ma`rifeti'l-ashâb*, Ali Muhammed el-Becâvî, (Thk.), Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1992/1412.
- _____ *et-Temhîd lima fî'l-muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*, Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, (Thk.), y.y. 1387/1967.
- İBN ADÎ, Ebü Ahmed Abdullah b. Adî (Udeyy) el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*, Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvîz, (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- İBN EBÎ HÂTİM, Ebü Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim, *Kitâbü'l-cerh ve't-ta`dîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1953/1372.
- İBN EBÎ ŞEYBE, Ebü Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Dâru't-Tâc, Beyrut 1989/1409.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvîz, (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1995.
- _____ *Takrîbü't-tehzîb*, Muhammed Avvâme, (Thk.), Dâru'r-Reşîd, Suriye 1986/1406.
- _____ *Tehzîbü't-tehzîb*, Dâiratü'l-Meârif, Haydarâbâd 1326.
- _____ *Lisânü'l-mîzân*, Mektebetü Matbaatü'l-İslâmiyye, Beyrut 1390/1971.
- İBN HAZM, Ebü Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, Abdülgaffâr Süleymân el-Bendârî, (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1425/2003.
- İBN HİBBÂN, Ebü Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbü's-sikât*, Dâiratü'l-Meârif el-Osmâniyye, Haydarâbâd 1973/1393.
- _____ *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, Mahmûd İbrâhîm Zâyid, (Thk.), Dâru'l-Ma`rife, Beyrut ts.
- İBN MÂCE, Ebü Abdullâh Muhammed b. Zeyd el-Kazvînî, *Sünen-i ibn mâce*, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Thk.), Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire ts.

- İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrerem İbn Manzûr, *Lisânü'l-arab*, Dâru Sâdr, Beyrut ts.
- İBN MENCÛVEYH, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhîm İbn Mencüveyh, *Ricâlü sahîh-i müslim*, Abdullah el-Leysî, (Thk.), Dâru'l-Ma`rife, Beyrut 1987/1407.
- İBN SA`D, Muhammed b. Sa`d b. Menî` el-Hâşimî el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997/1418.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn*, Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406.
- _____ *et-Tahkîk fî ehâdîsi'l-hilâf*, Mesad Abdülhamîd Muhammed es-Sa`danî, (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- İBNÜ'L-ESÎR, İzzüddîn İbnü'l-Esîr Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî ma`rifeti's-sahâbe*, Ali Muhammed Muavvız-Âdil Ahmed Abdülmevcûd, (Thk.), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424.
- İBRÂHÎM MUSTAFA vd. *Mecmeu'l-lüğâ el-arabiyye el-mu`cemü'l-vasît*, Mektebetü'ş-Şurûku'd-Düveliyye, Mısır 2004/1425.
- İSHÂK B. MENDE, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Mende, *Fethu'l-bâb fî'l-künâ ve'l-ekâb*, Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâriyâbî, (Thk.), Mektebetü'l-Kevser, Riyâd 1996/1417.
- KÂSÂNÎ, Ebû Bekr b. Mes`ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi` fî tertîbi'ş-şerâi`*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986/1406.
- KELÎBÛLÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleymân el-Kelîbûlî, *Mecmeu'l-enhür fî şerhi mülteka'l-ebhur*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1989/1419.
- KOÇKUZU, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh-Mensûh Meselesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2016.
- KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayıncılık, Ankara 1992.
- KUTLAY, Halil İbrahim, *Hadiste Sened Tenkidi*, Elif Yayınları, İstanbul 2015.
- MAKDİSÎ, Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Süleymân b. Hamze el-Makdisî, *Men tekelleme fîhi'd-dârekutnî fî kitâbi's-sünen mine'd-duafâi ve'l-metrûkîn ve'l-mechûlîn*, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ukkâşe, (Thk.), Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, Katar 1428/2007.
- MİZZÎ, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, Beşşâr Avvâd Ma`rûf, (Thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1992/1413.
- MOĞULTAY B. KILIÇ, Alâuddîn Moğultay İbn Kuleyh b. Abdullah el-Hanefî, *Şerhu sünen-i ibn mâce*, Kâmil Avîza, (Thk.), Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyâd 1999/1419.
- _____ *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl*, Âdil b. Muhammed-Üsâme b. İbrâhîm, (Thk.), y.y. 2001/1422.
- MUHAMMED MEHDÎ el-Müslimî vd., *Mevsûatü akvâli ebi'l-hasen ed-darekûtnî fî ricâli'l-hadîs ve ilelihi*, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut 2001.

- MÜSLİM, Ebü'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî, (Thk.), el-Meclisü'l-İlmî, Medîne 1984/1404.
- _____ *el-Câmiu's-sahîh*, Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Thk.), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arâbî, Beyrut ts.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî el-Horasânî en-Nesâî, *el-Müctebâ*, Abdülfettâh Ebû Gudde, (Thk.), Mektebetü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, Haleb ts.
- NESEFÎ, Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Kenzü'd-dekâik*, Sâid Bekdâş, (Thk.), Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 2011/1432.
- SAFEDÎ, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, Ahmed el-Arnâud-Türkî Mustafa, (Thk.), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arâbî, Beyrut 2000/1420.
- SEHÂVÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi şerhi elfiyeti'l-hadîs*, Ali Hüseyin Ali, (Thk.), el-Mektebetü's-Sünne, Kâhire 2003/1424.
- SİNDÎ, Ebü'l-Hasen el-Hanefî es-Sindî, *Şerhu sünen-i ibn mâce el-kazvinî*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut ts.
- SÜBKÎ, Mahmûd Muhammed Hattâb es-Sübkî, *el-Menhelü'l-azbü'l-mevrûd şerhu sünen-i ebî dâvûd*, Müessesetü't-Târîhu'l-Arâbî, Beyrut 1394.
- SÜYÛTÎ, Ebû Bekr Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1414.
- ŞÂFÎÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfîî, *İhtilâfü'l-hadîs*, Rif at Fevzî, (Thk.), Dâru'l-Vefâ, y.y. 2001/1422. (el-Ümm İçinde)
- ŞÛRÛNBÛLÂLÎ, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürûnbülâlî, *Nûru'l-îzâh ve necâtü'l-ervâh fi'l-fikhi'l-hanefî*, Muhammed Üneys Mehrât, (Thk.), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2013/1434.
- TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu`cemü'l-kebîr*, Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, (Thk.), Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire ts.
- TAHÂVÎ, Ebû Ca`fer Ahmed b. Selâme b. Abdümelik et-Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Muhammed Zührî en-Neccâr, (Thk.), Beyrut 1399/1979.
- TAHHÂN, Mahmûd et-Tahhân, *Teyşîru mustalahi'l-hadîs*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd 1432/2011.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Thk.), Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1397/1977.
- TUKSAL, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Otto, Ankara 2016.
- YAŞAROĞLU, M. Kâmil, "Namaz", DİA, İstanbul 2006, XXXII, s. 350.
- YÜCEL, Ahmet, "Hasan-ı Basrî, Hadis İlmindeki Yeri", DİA, İstanbul 1997, XVI, s. 303.
- _____ "Sadûk", DİA, İstanbul 2008, XXXV, s. 431.

- ZEHEBÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *el-Muğnî fi'd-duafâ*, thk. Nureddîn Itr, İdâretü İhyâi't-Türâs, Katar ts.
- _____ *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, Ali Muhammed el-Becâvî, (Thk.), Dâru'l-Ma`rife, Beyrut ts.
- _____ *Zikru esmâi men tüküllime fihî vehüve müvessak*, Muhammed Şekûr b. Mahmûd, (Thk.), Mektebetü'l-Menâr, Ürdün 1986/1406.
- _____ *el-Kâşif fi ma`rifeti men lehü rivâyetün fi'l-kütübi's-sitte*, Dâru'l-Kible, Cidde 1992/1413.
- _____ *Tezkiratü'l-huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1998/1419.
- _____ *Siyerü a`lâmi'n-nübelâ*, Şuayb el-Arnaûd, (Thk.), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982/1402.
- _____ *Tenkîhu't-tahkîk fi ehâdîsi't-ta`lik*, Dâru'l-Vatan, Riyâd 1421/2000.
- ZERKEŞÎ**, Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-İcâbe li irâdi mestedrekethü âişe ale's-sahâbe*, Rif at Fevzî, (Thk.), Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1421/2001.
- ZEYLAÎ**, Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî el-Hanefî, *Nasbü'r-râye fi'l-ehâdîsi'l-hidâye maa haşiyetihî buğyetü'l-elmaî fi tahrîci'z-zeylaî*, Muhammed Avvâme, (Thk.), Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1418/1997.
- ZİRİKLÎ**, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn ez-Ziriklî, *el-A`lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Milliyyîn, Beyrut 2002.
- ZÜHAYLÎ**, Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-islâmî ve edilletühü*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk ts.
- ZÜRKÂNÎ**, Muhammed b. Abdülbâkî b. Yûsuf ez-Zürkânî, *Şerhu'z-zürkânî alâ muvatta-i imam mâlik*, Tâha Abdürraûf Sa`d, (Thk.), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire 1424/2003.